سہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور

ہُݨ تھی فریدا شاد وَل ـــــ مونجھاں کوں نہ کر یاد وَل

جھوکاں تھیسن آباد وَل ـــــ ایہا نیں نہ وہندی ہک منٹیں

سید دین محمد شاہ

صدر سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور

1986 تا حال

چیف ایڈیٹر (اعزازی) ———— جاوید چانڈیو

ایڈیٹرز ———— سید دین محمد شاہ
ریاض سندھڑ

معاونت ———— ریاض بھٹی
عثمان شاہ

سرکولیشن مینیجر ———— حفیظ الرحمن

قانونی مشیر ———— عبد القیوم اعوان

چھاپہ گھر ———— شوکت قادری
بسم اللہ پرنٹنگ سروس ملتان

مقام اشاعت : جھوک سرائیکی بہاولپور

قیمت فی شمارہ	۲۰ روپے	سالانہ	۸۰ روپے

سید دین محمد شاہ ایڈیٹر، پبلشر جھوک سرائیکی بہاولپور توں شائع تھیا

تندیر

ایہہ رسالہ حکومت پنجاب دے مالی تعاون نال شائع کیتا گئے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

البقرة

THE COW

ترجمہ سید دین محمد شاہ

واذ قلنا للملئکة اسجدوا لادم فسجدوا الا ابلیس ابی وستکبر وکان من الکفرین (۳۴)

English	سرائیکی
And when We said to the angels, Be submissive to Adam, they submitted, but Iblis (did not). He refused and was proud, and he was one of the disbelievers.	اتے جیڑھے ویلے اساں فرشتیاں کوں حکم ڈِتاجو آدم کوں سجدہ کرو، اوسب سجدے وچ چلے گئے سوائے ابلیس دے۔ اوں انکار کیتا تے غرور وچ اتے کافر تھی گیا۔

کیا خواب ادھورے رہسن ؟

ایں ترے ماہی دی اہم ترین گالھ اے ہئی جو ۳۰ جولائی ۱۹۹۹ء کوں اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دی سنڈیکیٹ کر ایں ایجنڈے تے شعبہ سرائیکی کوں ختم کر تے ہک ریسرچ سینٹر دے قیام دی تجویز منظور کیتی ہئی تے اے فیصلہ وی کیتا ہئی جو مذکورہ ریسرچ سینٹر شعبہ اردو دے ماتحت کم کریسی اتے ایندے قاعدے قانون بعد وچ بݨائے ویسن۔ ایں فیصلے تے بہاولپور شہر اتے پچھوں سرائیکی وسیب وچوں عوامی رد عمل دا اظہار اتنا شدید تھیا جو ایں رد عمل کوں ڈیکھدیں ہوئیں ۸ اگست ۱۹۹۹ء کوں یونیورسٹی دے وائس چانسلر ہک پریس کانفرنس وچ شعبہ سرائیکی دی بحالی دا اعلان کیتا تے ہݨ شعبہ سرائیکی باقاعدہ طور تے کم کریندا پئے۔

شعبہ سرائیکی ۱۹۸۹ء وچ قائم تھیا ہئی تے تقریباً ۱۹۹۹ء تائیں ایں شعبے وچ شاگرد ڈیہوں جذبے تے چاہ نال داخلے گھندے اتے ایم اے سرائیکی دیاں ڈگریاں گھندے رہ گئے۔ پر مسلسل بے روزگاری دی وجہ کنیں پچھلے ڈوں سالیں کنیں ایں شعبے وچ داخلیں دی تعداد گھٹݨ پئے گئی۔ کیوں جو ڈاہ سال گزرݨ دے باوجود کالجیں تے سکولیں وچ میٹرک، ایف اے تے بی اے دی سطح تے سرائیکی دی تدریس شروع نہ تھئی ہئی جیندی وجہ کنیں اگوں روزگار دی کوئی امید نہ رہ گئی ہئی۔ ہݨ حکومت پنجاب، بہاولپور تے ملتان دے ڈو کالجیں وچ بی اے دی سطح تے سرائیکی پڑھاوݨ دا اعلان کیتے تے لیکچرر دیاں ڈو اسامیاں وی کڈھیاں ہن۔ امید اے جو اگلے سال تائیں سرائیکی وسیب دے ٻنہیں کالجیں وچ وی لیکچرر دیاں اسامیاں پیدا تھیسن تے ایم اے سرائیکی دی ڈگری کوں وی بھاگ لگسی۔ ڈوجھی تے اہم گالھ اے وی ہے جو شعبہ سرائیکی وچ وی لیکچرر تے اسسٹنٹ پروفیسر دیاں نویاں اسامیاں پیدا تھیوݨ وی ضروری ہن کیونجو چھڑا ترے لیکچرریں دے مختصر ترین سٹاف نال کوئی بھرپور شعبہ چلاوݨ اوکھا کم اے۔ بیاناں تاں یونیورسٹی دے سبھ کنیں گھٹ اسٹاف والے کہیں وی شعبے جتلا اسٹاف سرائیکی شعبے کنیں وی ہووے تاں بہتر نتیجے نکل سگھدن۔

سرائیکی شعبہ دی بقا کیتے اے وی ضروری اے جو بہاء الدین زکریا یونیورسٹی ملتان تے گومل یونیورسٹی ڈیرہ اسماعیل خان وچ وی سرائیکی ڈیپارٹمنٹ قائم کریجن، اتے پاکستان دیاں مختلف یونیورسٹیاں وچ موجود ''پاکستان اسٹڈیز اینڈ ریسرچ سینٹرز'' وچ وی سرائیکی زبان تے ثقافت دی تدریس شروع تھیوے۔ ایندے نال نال اکادمی ادبیات پاکستان، لوک ورثہ تے ٻنہیں سرکاری ادبی ثقافتی ادارییں وچ وی سرائیکی ادیبیں تے دانشوریں کوں مناسب نمائندگی ڈتی ونڄے۔ انجھے اقدامات دے بغیر خواجہ فرید دی مٹھڑی ٻولی سرائیکی دی ترقی دے خواب ادھورے ای رہسن۔

☆ ۲۳ اگست ۱۹۹۹ء کوں اکادمی ادبیات پاکستان دی طرفوں ۱۴۱۵ھ کنیں ۱۴۱۸ھ تائیں دیاں چار سرائیکی کتاباں کیتے 'خواجہ فرید ایوارڈ' دا اعلان تھئے۔ اساں رفعت عباس (بھوندی بھوئیں تے)، عبدالباسط بھٹی (ڈکھ ڈول)، ہری قریشی (پیت پریت) تے جہانگیر مخلص (پندھیڑو) کوں ایں ایوارڈ گھنݨ تے مبارکباد ڈیندے ہیں تے ایں شمارے وچ انہاں لکھاریاں دیاں چوݨ لکھتاں وی چھپدیاں پئن۔ جہانگیر مخلص تے عبدالباسط بھٹی ہمسائے، شہردار تے یار وی ہن ایں گالھوں باسط دا لکھیا ہویا خاکہ مخلص دے تعارف دے طور تے شامل ہے۔ اگلے شمارے وچ انشاءاللہ مخلص دے سفرنامے وچوں چوݨ وی شامل ہوسی۔

گالھ مہاڑ

انگریزی دا محاورہ اے No news is a good news بس سئیں اج دی گالھ مہاڑ اے ہے جو کوئی گالھ نئیں۔ ایہا چنگی گالھ اے۔ رسالہ جو وقت تے نہ چھپیا تاں کہیں ٻالھ کروں ! سیانیں اکھیندن انصاف ملن وچ دیر تھئی تاں سمجھو انصاف نی ملیا۔

ایں سہ ماہی مجلہ کوں سجاوݨ کیتے، تے ویلھے سر چھاپݨ کیتے اساں سرائیکی نواز مہاندرے تے دانشور حضرات کوں ایندی مشاورت، سرپرستی، صدارت تے نظامت پیش کیتی پر گالھ نہ بݨی۔

گزشتہ پنج شماریاں دا شمار کروں تاں پتہ لگدے جو اکتوبر ۹۵ء مارچ ۹۶ء دے شمارے ۲۶، ۲۷ چھی مہینے بعد کٹھے شائع کیتے گئے۔ ڈو سہ ماہیاں کٹھیاں ـــ اوندے بعد اپریل تا جون ۹۶ء دی سہ ماہی دا شمارہ ۲۸ اتنا ناقص چھپیا جو اوکوں لکانواں پیا تے درستی کرتے ڈوجھی وارولا چھاپیا گیا، تے او نومبر وچ نکلیا۔ اٹھ مہینے ضائع تھئے تے رقماں وی ٻڈ ڳیاں۔ اگوں جلو سئیں ۔ جولائی تا ستمبر ۹۶ء دی سہ ماہی۔۔ رسالہ غائب ! ہݨ ٻیلی ایں دفعہ ول جولائی کنوں دسمبر ہکا ٹپ۔ ول ڈو سہ ماہیاں دے شمارے ۲۹، ۳۰ کٹھے کڈھے گئے تے اوو ی وقت سر نہ نلک سگے۔ بلکہ مئی ۹۷ء وچ چھپ تے باہر آئے۔ جولائی ۹۶ء والا پرچہ مئی ۹۷ء وچ جو نکلیا سمجھو سال بعد۔ ہک مدیر تے چفیر وں مشیر، نگران تے معاون، پنج حضرات۔

مدیر شودا کیا کرے۔ معاونت دے نال تے عداوت شروع تھی گئی۔ سرپرست حضرات نے سہ ماہی رسالہ چھاپݨ دی بجائے سہ ماہی مقدمیاں تے زور ڈتا۔ مدیر، پُر تقصیر دے ذمے صرف اے رہ گیا جو او گرانٹاں منظور کرا آوے تے رقماں دا بندوبست کرے۔ باقی محبتی خود......

خیر گالھ وچوں گالھ ایویں نکلدی آسی۔ مکدے کوں مکدا کروں جو مدیر شودا کہیں قطار وچ نہ تھیا۔ رانجھے وانگوں

رانجھے منجھیاں چرائیاں ..
ڈولی لے گئے کھیڑے
لگ گئے نین اویڑے

......لگ ڳیا تہمتاں...... stay ......مقدمے......

(سید دین محمد شاہ ۔ مدیر)

تکلف بر طرف (اردو)

سید دین محمد شاہ

ایک دفعہ کا ذکر ہے اگرچہ یہ ذکر ایک دفعہ کا نہیں کئی بار کا ہے کہ ہم نے خواب دیکھا۔ دیکھا یہ کہ گنے کے کھیت میں سے گزر رہے ہیں۔ آپ نے کبھی ایسا فلمی سین دیکھا ہے جس میں کوئی الھڑ مٹیار گنے کے کھیت میں سے گزر رہی ہو گنگناتی، دائیں بائیں لہراتی، اچھلتی کودتی، بلکہ کودتی ہوئی سی۔ مگر ہمارا معاملہ اس کے برعکس بہت سنجیدہ تھا۔ نمک حسب ذائقہ کے مصداق حسب عمر ہم گھسٹتے چلے جارہے تھے۔ راستہ میں ایک کھال پڑتا تھا۔ سنبھل کر چھلانگ بھری تو۔۔۔ اپنے گھر کے برآمدہ میں ارے واہ، کہاں آنکلے! خواب میں نہ تو حیرانی ہوئی نہ پچھتاوا۔ یہ سین اس طرح کیو نکر بدل گیا۔ کہاں کھیت کی ہریالی، ندی کا کنارہ اور کہاں یہ درودیوار۔ آؤٹ ڈور شوٹنگ کے بعد ایکدم ان ڈور۔ خیر گھر ہی تو آئے تھے۔ اچھا ہوا، برا نہ ہوا۔ لوٹ کے بدھو گھر کو آئے۔ پھر ٹہلتے ٹہلتے اپنے کمرے میں چلے گئے۔ یہ ہم خواب کی بات بتارہے ہیں۔ کمرے میں داخل ہوتے ہی کھڑکی کو ہاتھ مارا، اس کو کھولا۔

کھڑکی کھلی، ارررر، انارکلی بازار! بالکل بالکل یہ علاقہ۔۔ نیلا گنبد ہی تو ہے۔ خوب بھئی خوب اور پھر معلوم نہیں کہاں کہاں پھرے، کیا کچھ دیکھا۔ رات گئی بات گئی۔ کیا خواب تھا۔ ایک ٹکٹ میں دو، نہیں بلکہ بغیر ٹکٹ کئی مزے۔

انارکلی بازار جانے کے لیے تو منصوبہ بندی کرنا پڑتی ہے۔ کچھ نہ کچھ۔ مگر خواب دیکھنے کے لیے کسی منصوبہ بندی کی ضرورت نہیں ۔ شاید تکلف بر طرف، لکھنے کے لیے بھی منصوبہ بندی کی ضرورت نہیں۔ بعض دوست کہتے ہیں اس میں بے ربط باتیں ہوتی ہیں کیا خواب بے ربط نہیں ہوتے یہ بے ربط ہی تو ہوتے ہیں مگر اس کے باوجود حسین اور پُر کیف ہوتے ہیں۔ کسی نے کہا، آپ نے سنا

نیند ہماری خواب تمہارے
کتنے میٹھے کیسے پیارے

شاعر اگر آزاد شاعری کرے تو ادیب اور دانشور کہلاتا ہے۔ یہ شاعری جتنی بے ربط اتنی زیادہ واہ واہ۔ مکرر، ارشاد۔ شرط یہ ہے کہ کوئی قدردان ملے۔ چھابڑی والے کی طرح نہ ہو۔

ہوا یوں کہ ایک شاعر صاحب گنڈیریاں خرید رہے تھے۔ انہوں نے فرمایا' خدا کا خوف کرو' یہ

پانچ روپے کی ہیں ؟ کچھ اور توڑالو۔ پھر ہم تمہیں عمدہ سا ایک شعر بھی سنائیں گے۔
چھابڑی والے نے جواب دیا' حضرت اگر شعر سنایا تو پانچ روپے مزید لوں گا۔'
حالانکہ آزاد شاعری، خواب، تکلف بر طرف اور گنڈ ھیریاں یہ سب ٹھنڈی ٹھار، موج بہار چیزیں ہیں۔ بالعموم آج کل کی معاشی بدحالی کے دور میں یہ اہم ضرورت ہیں۔ صبح سے شام تک نظم و ضبط، مشورے نصیحتیں، یہ کرو وہ نہ کرو، زندگی میں کھچاؤ پیدا کر دیتے ہیں۔ آدمی تھک جاتا ہے۔ اور تھکان دور کرنے کے لیے تفریح طبع ایک ٹانک ہے۔ آج کتنی ہی خودکشیوں کے واقعات ہو رہے ہیں۔ غم روزگار ہے یا غم جاناں۔ ڈاکے، قتل، یہ چیخیں کیوں سنائی دے رہی ہیں اس لیے کہ لوگ مایوس ہیں غمگین ہیں۔ غم زندگی موت ہے، اور ہنسی علاج غم۔ آج کے مقابلوں اور چیلنجوں کے جہان میں ہمت کی ضرورت ہے۔ پُر امیدی ہمیں تازہ دم رکھے گی ورنہ حوصلے پست ہو جائیں گے، خوفناک مسائل، آلودہ ماحول کی وجہ سے زندگی اجیرن ہو جائے۔

پھر جینے کی تمنا ہے
پھر مرنے کا ارادہ ہے

کی طرح زندگی ایک الجھن، ایک معمہ بن جائے

ہنسی کا گول گپا آپ نے سنا ہو گا یا شاید تصویر، کوئی کارٹون نظر سے گزرا ہو۔ معلوم ہوتا ہے ہنسی اور موٹاپا لازم و ملزوم ہیں۔ مرغی پہلے یا انڈہ۔ اس کا فیصلہ آسان نہیں۔ اسی طرح یہ معلوم کرنا بھی آسان نہیں، آیا ہنستے رہنے والے گول مٹول ہو جاتے ہیں یا موٹے جسم سے ہنسی کے فوارے چھوٹتے ہیں۔

ہمارا مشاہدہ یہ بھی ہے کہ گنجے حضرات میں مزاح کی حس بدرجہ اتم ہوتی ہے۔ تعجب ہے کہ کسی پی ایچ ڈی کرنے والے نے اس موضوع پر تحقیقات نہیں کیں آیا لطیف مزاج رکھنے والے حضرات گنجے ہوتے چلے جاتے ہیں یا گنج کے آثار کے ساتھ ہی یہ کھسیانی صفت عود کرنے لگتی ہے۔

ہمارا اعتقاد ہے کہ مسکراہٹیں بکھیرنا اور مسکراہٹیں سمیٹنا ثواب کا کام ہے۔ اور اسی سے آپ اندازہ لگا سکتے ہیں کہ ہم کتنے دلربا ہیں----- یعنی، کتنے گنجے ہیں!

اپنا خیال رکھیے گا، ہمیں اجازت۔ یہ فقرہ ہم نے بی بی سی لندن والوں کا چرایا ہے۔ جب 'مکتوب پاکستان' پیش کرنے کے بعد جناب وسعت اللہ خاں یہ جملہ دہراتے ہیں۔ ہمیں اچھے لگتے ہیں۔ اور مومن وہ ہے جو دوسروں کے لیے وہی کچھ پسند کرے جو اپنے لیے پسند کرتا ہے۔

☆

آہ ۔ سید دین محمد شاہ مرحوم

سید دین محمد شاہ

زندگی دیاں ڳالھیں زندگی وچ ہر کوئی کریندے تے چنگیاں وی لڳدن ۔ پر حیاتی دے بعد دیاں ڳالھیں اپݨی حیاتی وچ کروں تاں پتہ نی کیویں لڳسن ؟

اساڈے ایں دارِ فانی توں کوچ کرݨ دے بعد شاید کہیں دوست کوں ''یادِ رفتگان'' دے عنوان نال اساڈے بارے قلم چاوݨ دا خیال آوے تاں انہاں دی اسانی کیتے کجھ نقات (یا نقاط) ریکارڈ کرا ڈیندوں ۔

ڈٹھا ایسو ڳئے جو مردے کوں فلمی ستاریاں دے حسن بخش صابن دے نال غسل ڈتا ویندے ۔ پر اے ڳالھ اساڈے عقل نی لڳدی ماحول کوں ڈیکھیجے تاں اوندا تقاضا اے ہے جو میت تے کہیں آزمودہ کیڑے مار دوا دا لیپ چڑھایا ونجے ، تاں جو کجھ ڈینہہ کفن میلا نہ تھیوے ۔ دل تاں اے وی آہدے جو آپݨے جنازے کوں خود مونڈھا ڈوں ، پر شاید اے نی تھی سڳدا ۔ ہاں ، البتہ اساں راہ حق وچ شہید تھی ڳیوسے تاں چانس ہے جو اللہ سئیں دی اجازت نال آپݨے کفن دفن ویلے موجود رہوں ۔

قل خوانی دی یارو ڳالھ نہ کرو ۔ قل خوانی مہانگی وی تھی ڳئی ہے تے مذاق وی بݨ ڳئی ہے اساکوں حکومت دے ایں فیصلے نال ضرور اختلاف اے جو ولیمے دے موقعے تے تاں طعام دی پابندی اے پر قل خوانی اوپن Open ہے ۔ ایندا اثر اے تھئے جو قل خوانیاں تے رونق آ ڳئی ہے تے ولیمے سنسان تھی ڳئن ۔ ویسے تے لوک ایویں چپ غڑپ بیٹھے ہوندن جیویں اندھیاں کوں ماسیت وچ بلہا ونجے قل خوانی! آہا! شامیانے قناطاں ، ڈیڳاں دے کھڑکار ، طعام دی خشبو ، تروتازہ لوک ، خوش خوش کھسر پھسر ، دہشت گردی تے مہنگائی توں بے نیاز پورے شوق تے بے تکلفی نال حالاتِ حاضرہ زیرِ بحث ہوندے ۔

قل خوانی دے اساں قائل کائنی۔ اساکوں چنگی طرحاں یاد اے جو اساڈے ہک بزرگ دی فاتحہ خوانی دے بعد مولوی صاحب نے شکایت کیتی، ''میں مرحوم و مغفور دے بلند درجات کیتے دعا منگویندا رہ گیاں تے ہک جونئیر ملاں گھماٹیاں دی باسکٹ چاتے کھسک گئے اساکوں گھمائی ہک نی ملی۔''

ہک بئے ملاں دا واقعہ ہے جو او وڈی عاجزی نال دعا منگدا ایہے'' بھیج مولا بھیج ''کہیں پچھیا کیا منگدا ایہے وے مولا کریم کنوں؟ ملاں نے آکھیا' امباں دا موسم اے جے کوئی وڈا آدمی ایں موسم وچ اللہ تعالیٰ دی رحمت نال فوت نہ تھیا تاں ایں دفعہ واندے بگیو ہے۔ امب بہوں مہانگے ہن۔ ہک فوتگی نال قل خوانی، ست جمعراتیں، چلیہواں -- سیزن چنگا لگ ویسی۔ زالیں دی تاں ڈوہن اوتریاں۔'

ہیں کیتے کوئی ملاں اساڈے اتے میلی اکھ نی رکھیندا۔ ہک اساں متمول نہ تھیوسے، بیا اساڈے اتے وہابیت دا ٹھپہ لگیا ہوئے جیویں اکھیندن ٹانگے والا خیر منگدا، ایویں سب مسیتی ملاں اساڈی خیر منگدن۔ مرن پتھاری تے بیٹھے ہوئے ہیں ول وی کوئی اساڈی موت دی خبر سنن دے موڈ وچ کائنی کہیں کوں سلام کروں تاں او اکھیندے 'شاہ میاں' اہ۔ خیر ہووی ۔ چیدار ہویں۔ عمراں دراز...... 'اساڈی زندگی یا موت لوکاں کیتے، ہیں گالھوں، نہ نفع نہ نقصان No profit No loss دا کھاتہ اے۔

ہک بئی گالھ اساں کیتی ونجوں، بھل ویسی جو اج کل اے فیشن ہے جو مضمون نگار مضمون دے نال تصویر ضرور چھپیندن۔ ہک دفعہ تاں اے وی تھیا جو تصویر، تے اوندا عنوان بدل گئے۔ تصویر وچ پلس لاٹھی چارج پئی کرنے ،لوک کٹیجن مریجن پئے تلے چھپیا ہویا ہووے 'محبوب رہنما نمائش کا افتتاح فرما رہے ہیں۔'

اساں ایں گالھوں نی ڈردے، پر اساڈے کول اپنا کوئی چس دا فوٹو وی کائنی۔ جوانی سوہنی ہئی، جوانی دے فوٹو وی سوہنے ہن کجھ تاں سوی کھا گئی تے کجھ شاگرد چا گین۔ اساڈے مرن دے بعد تازہ تصویر ہرگز ہرگز نہ چھکیسو، دروہی ہیوے۔ کہیں مردے کنوں مسکراہٹ Cheese دی توقع نہ رکھو۔ ساری عمراں لوکاں نال کھل کھل تے الائے، مرن دے بعد بو تھی پھری پئی ہووے۔ نہ سئیں۔

وقت ہا دریا ستلج دی ریل والی پُل توں دھرک مریندے ہاسے۔ اوں ویلے پل تلے چھل دیاں لہراں ۱۴ فٹ گاج Gauge نال ٹکراندیاں ہن اوں ویلے اساں کوئی تصویر ریکارڈ نہ کرائی۔ اج پھوتاں ماروں ہا۔ اوں ویلے اے خیال وی نہ آیا تے اے فکر وی نہ ہئی جو جوانی عارضی ہے۔ اساں سمجھیا ساری عمراں ایویں جوان رہسوں تے ایویں ٹپے مریندے رہسوں۔ بئی وجہ اے وی سمجھو جو اے کم اساں پولیس کنوں لک تے کریندے ہاسے خصوصاً جنرل مارڈن کنوں ڈر رہندا ہا جو اساڈے اتے خودکشی دا

مقدمہ نہ بݨ ونجے۔ تاں وی ہک دفعہ فوٹو گرافر نال معاملہ طے تھیا جو فلانیں ویلے پل تے فوٹو Photo کیتے آونجے۔ پر اونہ آیا۔ اساں اوندی مجبوری سمجھ گیوسے۔ فوٹو گرافر کوں سوچ پئی ہوسی جو اے پاگل شخص پل توں ٹپا مارݨ دے بعد جے خود غرق Finish تھی گیا،تاں فوٹو دی رقم وی دریا غرق، Finish بیا کیا۔

تنظیم اصلاح معاشرہ، تے اصلاحی کمیٹیاں بݨاوݨ تے جیڑھے سماجی کم کیتن، انہاں رفقاء کنوں پوری امید ہے جو او ضرور ساڈی موت تے آبدیدہ تھیسن۔ پر اساڈا مرثیہ لکھݨ دا موقع تاں اوکوں ملسی جیڑھا اساڈے مرݨ دے وی بعد تک کجھ نہ کجھ جیندا رہسی۔ مقابلہ سخت اے

دل تاں اے وی چاہندے جو حیاتی وچ کوئی اینجھا کم، وڈا کارنامہ کرویندے جو سنہری حروف وچ تذکرہ تھی سگھے ہا، تے مرݨ دے بعد لوک مجبوراً کہیں مشہور چوک یا سڑک دا ناں اساڈے نامِ نامی نال منسوب کریندے، پر اے وی حسرت رہی۔ کارپوریشن دے کونسلر دی حیثیت نال جیڑھے سکول، سڑکاں ہوائے چنگا تھیا جو انہاں دی افتتاحی تختی نہ لوائی، تے 'بدست مبارک' گرامی قدر ... 'اپݨا ناں نہ لکھوایا ہا اج انہاں سکولاں سڑکاں دی حالت اتنی خستہ ہے جو لوک اوں تختی کوں ڈیکھ تے چڑونجݨ ہاتے سنگ مرمر تے چکڑ گارا تھپ کھڑاون ہا۔

یارو، ہک موقع اے نکل سگدے، بیٹھے بیٹھے خیال آئے۔ جو کہیں قبرستان دا افتتاح کرونجوں۔ گورستان جتنا خستہ تے ویران، اتنا مبارک ڈسدے۔ اتے تساں جاݨدے وے جو گورستاناں دے اکثر ناں کہیں پیر یا شاہ دے لاحقے سابقے نال ہوندن۔ مثلاً گرستان پیر حامد۔ گرستان ملوک شاہ وغیرہ۔ ایں طرح اساڈا میرٹ merit وی بݨدے۔ ول مزے دے گالھ اے، جو مقابلہ سخت کائنی۔ اج کل ماڈل ٹاؤن دے بعض قبرستاناں وچ داخلہ فیس مقرر ہے۔ پر اساڈے عوامی قبرستان وچ داخلہ فری Free البتہ 'پہلے آؤ پہلے پاؤ' دے اصول تے دفن تھیوݨا پوسی۔ ایندی ہک ونگ Wing سابق باڈی بلڈراں تے اتھلیٹاں Athletes کیتے مخصوص ہووے۔ ورزشی آدمی شریف تے خوش مزاج ہوندن۔ دل اکھیندے موت دے بعد وی اساں ہیں ٹکڑی نال اٹھوں۔ جنازے گاہ تے لکھ چھڑیجے 'خیر نال آتے خیر نال جا۔'

جذبہ حب الوطنی اساڈے اندر۔۔ کٹ سوکٹ بھریا ہویا اے۔ ہندوواں سکھاں دے زمانے کنوں لاتے اج تلک ہر دم مستعد۔ ملکی سلامتی کیتے ڈو بھارتی جنگاں وچ تنظیم شہری دفاع وچ خدمات پیش کیتن۔ تنظیم دے رضاکاراں نال اساڈی لمبی چوڑی برادری ہے۔ جے رضاکاراں کوں اساڈی موت دا

"دلخراش" پیغام بروقت مل گیا، تاں سائرن Siren وج ویسن۔ قبر کھٹائی وی کوئی مسئلہ نہ رہسی بلد قاں دے کھٹݨ والے "مجاہد" دی قبر پورے اعزاز تے عقیدت نال کھٹ ڈیسن۔

اے کم ہوندن جذبے نال اساکوں ڈیکھو نہ اکھیں ٹھیک کم کریندن نہ کن، آڈیو ویڈیو Audio, Video چٹ اے۔ پر وردی اساڈی، کلف لڳیا ہویا، استری تھئی ہوئی تیار لٹکی کھڑی اے۔ کیا پتہ کیڑھے ویلے جنگ چھڑ ونجے۔ سیاسی وابستگی جتھاں وی ہے، پکی ہے۔ ساری عمر فلاحی کماں کیتے بے لوث خدمتاں کیتن تے سب کنوں وڈی نیکی اساں اے کمتی اے جو اپݨے آقائے دو جہاں دے فرمان مطابق ہر چھوٹے وڈے کوں سلام کرݨ وچ پہل کیتی اے۔ خیریت پچھی اے تے خیریت ڈتی اے۔ پر سیاست وڈی کتی شے ہے۔ اگر پارٹی وچ کہیں کوں اساڈی موت دی خبر تھی وی گئی تاں گھر بیٹھے اخبار وچ ہک سطری بیان چھپوا ڈیسن۔ 'مرحوم ملک و قوم دا قیمتی سرمایہ ہا...... اے خلا مشکل نال پُر تھیسی' ویسی سیاستدان اساڈی خبر اوں ویلے لہسݨ جڈاں اساں قبر دا خلا پُر کر چکے ہوسوں۔

اساڈے صادق پبلک سکول دے شاگرداں دی تعداد سینکڑیاں وچ ہے، جیڑھے اٹک کنوں لاتے جیکب آباد تک کھنڈے ہوئے ہن۔ جے انہاں سݨ پاتا جو اساں فوت تھی گئے ہیں تاں ٹھڈا ساہ ضرور بھریسن۔ باوجود یکہ سزا Hard drill انہاں کوں نہ بھلی ہوسی، او ایہو اکھیسن" He was a good jolly fellow مسٹر ڈی ایم شاہ بے شمار خوبیاں دے مالک ہن" اساں اپݨیاں شرگداں دے دلی جذبارت کنوں خوب واقف ہیں۔

اساڈی موت دا وڈا 'چرچا' سرائیکی ادبی مجلس وچ تھیسی۔ جیندی صدارت ۱۹۸۶ء کنوں مسلسل اساڈے کول اے۔ خبر نی اساں تاحیات صدر رہسوں یا تاموت! پر اساں ایں صدارت دے ہرگز ہرگز حقدار نسے۔ شعبہ تقریبات دا واس لڳیا تاں اساڈی مزار شریف وی جھوک دے سبزہ زار وچ بݨا چھوڑیسن۔ ول مجلس دے شاعراں دے موضوع کجھ ایں ہوسن۔ ع

یاد پھر آپ کا جانا آیا

آہاہا، واہ مکرر ارشاد ۔ شور، رنگ برنگی بتیاں، شیرنی، خراجِ عقیدت ۔ جٹ بوٹ اکھیندن 'اساں اے فرمائے جو...... 'ہنھاں وانگوں اج اساں اے فرمیندے ہیں سئیں، جو اساں سہ ماہی رسالے سرائیکی دے مدیر وی تھیوسے۔ ایں پار ہوں صحافی حضرات وی آپݨی برادری تھئی اتے اے برادری والے کوڑ سچ وی جلدی ویندن۔ اکھیسن 'اساکوں اپݨی موت دی اطلاع دا بندوبست کیوں نہ کتو وے؟ کیا اساں اتلے بے مروت ہیں جو موت دی خبر سݨ تے وی یقین نہ کروں ہا؟'

صحافی بھرا اساڈی بہوں عزت تے احترام کریندن۔ پر اساکوں پتہ اے جو انہاں دوستاں دی اکثریت کرائمز رپورٹر Crimes Reporter بݨ تے سنسنی خیزی دی تلاش وچ رہندی ہے۔ تے اساڈی پچھلی ترکی بے وقت (ستر سال دے بعد ہر لمحہ بے وقت) موت وچ کوئی گرما گرمی نی ہیڈی۔ ورنہ اساڈے بہاولپور پریس کلب وچ انشا پردازی دی کیڑھی کمی اے۔ کلب وچ البتہ گروپ ڈو ہن۔ آپت وچ انس محبت دی گھاٹی ہے۔ ویسے 'نہ وسرو، نہ یاد رہو' دا انہاں دا Motto ہے۔

دفن تھیوݨ وچ کیڑھے ہڈ گوڈے گھسدن۔ یار 'آدمی وڈا بول نہ مارے' خدا اکنوں ڈرے۔ مذاق دی جاہ نی۔ خبر اے کون اگوں کون پچھوں۔

نہ آنے کی خبر نہ جانے کی خبر ہے

نہ جانے زندگی کیسا سفر ہے

اے تاں تہاکوں ڈسیوسے نہ جو ایں مضمون لکھݨ دی اساکوں تحریک کیویں تھئی۔ ہݨ اساں تہاکوں اوہا پہلی گالھ آخر وچ ڈسا چھوڑوں ۔ گالھ اے ہے جو ہک اخبار اساڈے سامݨے پئے۔ اوندے وچ ہک سوہݨے بزرگ دی تصویر اے۔ لمبی چٹی ڈاہڑی، گردن ہک پاسے نوی ہوئی، مراقبے دی صورت، پُر نور چہرہ ، گل وچ لمبی تسبیح، تصویر تلے درج لکھائی Caption اے ہے 'روحانی پیشوا حضرت پیر سید جلال شاہ سئیں المعروف موتیاں والی سرکار، سجادہ نشین دربار عالیہ...... ، سب القابات تے خطاب بزرگ ، صاحب تصویر دی سیرت تے صورت نال چھکدے پئن۔

'روحانی پیشوا !' اے بہوں وڈا اعزاز ہے، بہوں وڈی دینی دنیاوی ڈگری اے۔ پر کوئی بزرگ روحانی پیشوا کیویں بݨ ویندن اے حسنِ کارکردگی Pride of performance دی سند کیڑھی ایجنسی عطا کریندی ہے اکثر ڈٹھے جو روحانی پیشوا تونمند، امیر کبیر، عالم فاضل تے پیر حضرات ہی ہوندن۔ اساڈے دل وچ تمنا دی چونڈھی تاں پئی پر آپݨے گروان وچ جھاتی پاتی۔ اساں چٹ سماوات، کہیں قطار دے نہ ۔ بدن تے وافر گوشت ہووے ہا، پجار گاڈی تلے ہووے ہا، کجھ عبادت ریاضت تے ایندے علاوہ کوئی گدی نشینی ...... کھنڈے پنڈے مرید ہوون ہا، تاں شاید تھوڑی گھݨی شہرت نال اساں تھیندے تھیندے تھی ونجوں ہا، اساڈی توبہ ، معافی، اساں گناہ گار، کہیں نیک اللہ والے شخص نے اے دعویٰ کیتا ہو سی جو انہاں دا کہیں نوری یا ناری مخلوق نال ہاٹ لائین Hot Line دے ذریعے رابطہ ہے۔

. دل دی معرفت دیاں گالھیں معرفت والے سمجھدن۔ اساں بدگمانی کیوں کروں۔ جے فی الوقت

کہیں حضرت کوں روحانی پیشوائی دا دعویٰ ہے تاں جی بسم اللہ ۔ اساں انہاں کوں ہتھ جوڑ تے منت کریوں جو اپݨی روحانی قوت دا مظاہرہ کرن، کرامات ݙکھاون، اج ملک تے قوم تے ازمائش دی گھڑی اے۔ دشمن کشمیر دے کارگل کنوں لاتے کراچی دے سمندراں تک فوجاں لاݙتن، اندرون ملک حساس تنصیبات دی حفاظت، وطنیاں دی جان مال تے آبرو دی حفاظت وݙی ذمہ داری اے۔ انہاں بزرگاں کوں چاہیدا اے جو دشمناں دے گولے تے بم جھپ جھپ تے ولا انہاں دے متھے مارن تے دشمن کوں ملیا میٹ کرڈیوݨ۔

اساݙی فوجی تیاری بحمد للہ مکمل اے، فوج تے قوم دا مورال Moral وی مضبوط اے، انشاء اللہ۔ پر اساݙے قومی کردار وچ شرک، کمزوریاں ہن۔ اساں خطاواں، لغزشاں وچ پئے ہوئے ہیں۔ اساݙی اللہ سئیں دے اگوں زاری اے۔ اللہ تعالیٰ اساݙی 'صلوٰۃ توبہ' قبول فرماوے تاں جو اسلام کوں فتح نصیب تھیوے۔ کشمیر پاکستان بݨ ونجے۔ آمین!

جاوید چانڈیو

خواجہ فرید تے سچل دی فکری سانجھ

خیال دا پکھی زمان تے مکان دی قید کنوں آزاد تھی تے اڈدا ودے۔ ایندی اڈاری دا کوئی حد مقام کو ئنی۔ جتھاں جبرائیل دے کھنب سڑ ویندن اے پکھی اتھاں دی عشق دیاں اڈاریاں مریندے۔ اقبال آکھیا ہا جو :

در دشت جنونِ من جبرئیل زبوں صیدے
یزداں بہ کمند آور اے ہمت مردانہ

اقبال کنیں پہلے اے گالھ مولانا روم آکھی۔ گھنیاں گالہیں اجھیاں ہوندین جو دنیا دے ہر ملک دی ہر وستی وچ ہکو جیہاں لگدین۔ یورپ تے افریقہ دی کہیں وستی وچ ترڑٹ آلے گل دا سوہنپ تے اثر، اصلوں اونویں ای ہوسی جیویں روہی، کوٹ مٹھن یا درازیں وچ ہوندے۔ عشق دا بھانبھڑ کہیں کالے دے ہاں وچ مچے، تو نئیں کہیں اچھے دے ہاں وچ دو نہیں ہکو جہیں اٹھسن۔ ایویں ای خیال دا پکھی درازیں کنوں پرواز کرے تو نئیں روہی کنوں پرواز کرے منزلیاں ہکو جیہیاں مریسی۔ کتھ جھنگ شہر، کتھ درازا، سلطان باہو آکھیا ہا جو خیال دی اڈاری وچ غفلت موت ہے۔ تند نہ ترٹے، بھل جیویں ودا پر ایویں جی جو" دل یار وچ ہتھ کار وچ "ہووے۔ جھنگ شہر وچوں سلطان باہو خیال دا پکھی اڈایا جو :

جو دم غافل سو دم کافر ساکوں مرشد اے فرمایا!

درازیں وچ سچل خیال دے ایں پکھی دی پرواز ڈیکھ تے آکھیا جو :

جو دم غافل سو دم کافر ، ساکوں مرشد اے فرمایا
سچل گالھ عشق دی سچی ، بیا سبھ پندھ اجایا

خیال دے پکھی دا شکار نئیں کریندا اونکوں تاں بس چوگا ڈےکراہیں عشق دے اٹ ڈٹھے دیس دو چھڑیندے۔ سچل نال میڈی سوہنہ اوندی کافی دے ایں تھل نال بنڑی ہئی۔

میں تاں کوئی خیال ہاں وو
ہنڑ لبھساں وی نال خیال دے

خیال وڈا پندھ کریندے۔ عطار دے پندھ سچل تائیں پجے، باہو تے بلھے دیاں گالھیں درازیں وچ تھیاں۔

ایویں ای درازیں دیاں ڳالھیں چاچڑیں تے مٹھن کوٹ وچ تھیندیاں رہ ڳیاں۔ اج تھولی جھیں ڳالھ ایہیں نیال دے پندھ تے کریسوں۔ سچل تے خواجہ فرید دی فکری سانجھ تے الیسوں۔

چل دی وفات ۱۸۲۷ء وچ تھئی تے خواجہ فرید دے جم دا سال ۱۸۴۵ء ہئی۔ ایں وصال تے فراق دا پندھ کوئی اٹھاراہاں سالیں دا ہے۔ اہیں دور وچ سچل دے کلام دی دُھم تے ہاک درازیں کنوں چاچڑیں تائیں تھیونڑ تاں بہوں سولی ہئی۔ جیندی ہک خاص وجہ تاں ایں تل وسیب دی تہذیبی، جغرافیائی، تاریخی تے سب کنوں ودھ کر اہیں لسانی سانجھ ہئی۔ سرائیکی وسیب تے سندھ دے تقریباً ہکو جھیں سیاسی حالات، مذہبی چھک تانڑ تے معاشی صورتحال، ایں سندھ وادی دے شاعریں کوں خاص کر صوفی شاعریں کوں ہک جھیں رویے ڈتے۔ انہاں رویاں وچوں ڈو پکے رنگ بندنڑ۔ ہک بغاوت دا تے ڈوجھا پریم دا۔ قادری سلسلے دے صوفی شاعریں دی شاعری وچ بغاوت دا رنگ نعرہ بنڑ کراہیں ظاہر تھیندے۔ ایہا کارنڑ ہے جو سچل کوں بلھے شاہ تے سلطان باہو دی شرابِ عشق دی مستی چڑھی۔ سچل سائیں دے فن دے پیالے وچ آکراہیں اے مئے سہ آتشہ تھی ڳئی۔ اہیں سہ آتشہ مئے دیاں کجھ سرکیاں چشتیہ سلسلے دے صوفی خواجہ فرید دی بھریاں ہن۔ تونیں جو اوندا اظہار اپنڑے اندر وچ اوو ہاریشم تے لطیف احساس رکھیندے جیڑھا چشتی صوفییں دا خاص مزاج ہے۔ سچل تے خواجہ فرید دی شاعری وچ وحدت الوجودی فکر جڈاں فن دی بجائے فلسفے دی صورت وچ ظاہر تھیندی ہے تاں انہاں دا انداز ہک جیہاں تھی ویندے۔ منصور ڈوہیں صوفییں دا محبوب کیریکٹر ہے سچل اکھیندے :

عشق دے باجھوں بیا سبھ کوڑ ، سولی تے منصور

یا

سر سہی کر نوبت ماریں، حلاجی ہوشیار وے

یا

سر سولی منصور شہ کون ، عشق تاں کیتا قتل

ایہا ڳالھ فرید اکھیندے :

چڑھ دارین منصور دے بھائی ، عجب کرن غُل غُل

یا

عاشق مست مدام ملامی، کہ سبحانی بن بسطامی

یا

شمس الحق دی کھل لہوایو ، سرمد سر کپوایا
شاہ منصور چڑھایو سولی ، مستی سانگ رسایا
کر قربان فرید سر اپنڑا ، ہیڈڑا وارا آیا

ملاں جڈاں مذہب کوں ریاست دے جبر دا اوزار بنڑا چھوڑیا اتے اوندے فتوے عوام دی گنڈ تے کوڑیں آلی کاروسنڑ پئے گئے تاں ، سچل تے فرید دی شاعری وچ عوام دوستی دی اے فکر ملاں دشمنی دا روپ وٹا کراہیں ہک کھلا اعلانِ جنگ بنڑ ویندی ہے۔ سچل تے خواجہ فرید دے فن اتے شاعری تے مذہب دے اثرات بہوں نشابر ہن ایں تل و سیب دی رواجی مذہبی فکر دے ردِ عمل وچ انہاں فنکاریں دی شاعری دی جوابی اثرات مرتب کیتن۔ انہاں عظیم شاعریں مذہب دی جامد تفسیر کنیں پرو بھرے تھی کراہیں ایندی تہذیبی تفسیر کیتی ، جیکھوں محمد ابراہیم جویو ''افادہ عام آلی تفسیر '' یا متحرک تے ذی روح تفسیر اکھیندن۔ اتے ایجھے ہر مفکر تے مفسر کوں ، سماج کافر تے ملحد آکھئے۔ ایجھے فتویں دی شکار سچل دی شخصیت وی تھئی۔ پر دین فروش ملاں دے خلاف سچل دی زبان اگھاڑی تلوار ہئی۔ او جامد تے مردہ اصولیں دے خلاف بغاوت دا کھلا اعلان کریندے :

عشق دے اسرار دی یارو ، ہے آگاہ سر مستان نوں
زاہد ، عابد ، ملاں ، قاضی ، کر دے یاد گذشتاں نوں

یا

سدھ اہیں تان بر دی ناہیں ، سچل ملاں قاضیاں کوں

یا

مسجد دے وچ کاٹھ ٹکر دے ، ڈیون بانگ صلواتاں
منہ چپے ، ڈاڑھی ڈنگی ، خام پڑھن خلواتاں
عالم لیکھے روزے رکھدے ، پر ہن کھاون دیاں آفاتاں
سچل راہ ایہا نہ سچ دی ، برہ والیاں بیاں باتاں

خواجہ فرید وی سماج وچ ملاں دے ایں خطرناک کردار کوں ہک حساس شاعر تے صوفی وانگوں ڈیکھدے۔ ابراہیم جویو '' تحفۃ الکرام '' دے حوالے نال ہک اہلِ حال بزرگ ، شاہ اسماعیل صوفی دا ذکر کیتے۔ جنہاں دی سنگت تے اخلاص شاہ عنایت شہید تے شاہ لطیف نال ہئی۔ ''او مثنوی دا درس ڈاڈھی محویت نال ڈیندے ہن۔ ہک ڈیہاڑے درس ڈیندیں اچنڑ چیت انہاں دی طبعیت پریشان تھی گئی تے سبھ

ہے تے نیل پئے تھیو نیں ، جنہاں کوں اکاونڑ کیتے انساں گندی چوائی تے ویڑھ تے بہہ رہے۔ انت خبر پئی جو اوں وقت شہر دا قاضی ٹھٹھے دے کوتوالی وچ چبوترے تیں ہک بندے کوں سرکاری ملازم دے ہتھوں بے گناہ، چھڑا ایاسی ضد پچھوں، کوڑے مروایندا پیا ہئی۔ اتے او ہے کوڑے اوں بزرگ دے بت تے ظاہر تھیندے پئے ہن۔ بظاہر تاں شاہ اسماعیل صوفی تے شہر دے قاضی دا مذہب ہکا ہا پر حقیقت وچ قاضی دا مذہب بیا ہے تہ صوفی دا مذہب بیا۔" ایہا گالھ اساں سچل تے فرید بارے وی آکھ سگدے ہیں۔ ملاں تے قاضی دے ظلم دے خلاف جیویں سچل دی روح نفرت کریندی ہئی اونویں ای فرید دا بت وی اوں ظلم کوں محسوس کریندے۔ تے اوندی شاعری وچ ایند اکھلا اظہار تھیندے۔ خواجہ فرید اکھیندے :

ملاں مارن سخت ستاون ۔ بجھڑے راز دا بھیت نہ پاون

بے وس شودے ہن معذور

یا

کون ہے قاضی رشوت راضی ، کون سیال تے کھیڑے

باجھ خدا دے جھگڑے جھیڑے ، ساڈے کون نبیڑے

یا

ملوانڑے دے وعظ نہ بھانے ، بے شک ساڈا دین ایمانی

ابن العربی دا دستور

یا

عشق دی بات نہ سمجھن اصلوں ، اے ملوانڑے رکھڑے

صوفی دے مسلک وچ نفرت دی کوئی جاہ کینی ۔ او پوری کائنات کوں محبت دی نگاہ نال ڈیکھدے۔ اتھاں خواجہ فرید دی ملاں کوں "بے وس تے معذور" سمجھدے تونہیں جو اوندے بت تے ملاں دی مار کوڑے بنڑ تے وسدی ہے۔

خواجہ فرید تے سچل دے صوفیانہ نظام فکر دی اے ہم آہنگی بہوں ڈرگھی تھی سگھدی ہے جیندی بنیاد جذبہ عشق تے ہے۔ جذبہ عشق دی مستی وچ اے ڈوہیں صوفی ہک تھی ویندن۔ اے صوفی، اے شاعر پریم ساگر دی چھل نال کائنات دے کینوس تے کہیں مصور آلی کار محبت دے رنگ دا ہک اسٹروک مریندن۔ سچل کنیں اے لذت سرمستی دا روپ وٹا گھدی ہے، او اکھیندے :

جیں دل پیتا عشق دا جام ، سا دل مست و مست مدام

دین مذاہب رہندے کتھاں ، کتھاں کفر اسلام

یا

میڈا حال ڈٹھا ہا دے یار ، میں مستان ہویا سرشار

یا

یار وچ بے خودی دے کڈاں کڈاں آوندی ہیوں

یا

مست سچل ہو رہیا پی پیالہ شوق دا
آپ تاں نچدا نہیں ، لوکاں کوں نچاوندا ہیں

جڈاں میاں موج مستی دی آئی
بے خودی تھئی جسم گیا

بیخودی دا ایہو تجربہ خواجہ فرید دے احساس کوں وی فنکارانہ اظہار دے راہ ڈکھیندے :

نہ عیان ہے نہ نہان ہے
نہ بیان ہے نہ دھیان ہے
نہ رہیا اے جسم نہ جان ہے
کیہاں ڈوس ہوش حواس کوں

یا

خمر طہوروں پی پیانے ، تھیوسے عاشق مست یگانے
بھل گئے صوم صلوات دوگانے ، رندی مشرب سانگ رچایا

یا

اساں سو بد مست قلندر ہیوں
کڈہیں مسجد ہیوں کڈہیں مندر ہیوں

یا ول ایں مستی وچ پوری کائنات ہک Musical being بݨ کراہیں دھمیں سُریں وچ الکھیندی ہے :

دم مست قلندر ، مست قلندر مست و مست الستی

سچل تے فرید دے رنگیں دی سانجھ کوں پھولݨ بہوں تاں ہک درگھی تندیر بندی ہے ۔ جیندے وچ ہک

بھاناں خواجہ فرید دے فن دا او وی ہے جیندے وچ او سدھا سنواں سچل دے خیال کنوں متاثر تھیے۔ اپنڑی تفصیل مولانا حکیم محمد صادق رانی پوری "سچل سرمست جو سرائیکی کلام" دے مقدمے وچ بیان کیتی ہے۔ اوندے ورجیوے دے ایں ننڈھڑی گالھ مہاڑ وچ کوئی خاص لوڑ کینی۔

ایں فکری سانجھ کنیں انج سچل تے فرید دے فن تے احساس دے اپنڑے نویکلے رنگ وی ہن۔ انہیں رنگیں وچ فرید دے احساس تے فن دی نزاکت سچل دی بغاوت کنیں انج اپنڑی راہ بنیندی ہے۔ انعام شیخ سچل بارے آپنڑے ہک مضمون وچ لکھیا ہئی جو سندھی ادب تے شاعری دے پارکھو ایں گالھ تے یک رائے ہن جو فکری تے احساساتی لحاظ نال سچل لطیف دی ہمسری نئیں کر سگھیا۔ فن تے اوندے ورتاوے بارے ذہنی وضاحت وچ لطیف اوں کنوں گھنڑا اگیتے ہے۔ پر سچل جیڑھے لحاظ نال پورے سندھ دی کلا دی تاریخ وچ نویکلپ مان گھندے۔ او ہے اوندی سرکشی، بغاوت، اظہار دی بے پرواہی، رندانہ جوش تے کوڑ دے خلاف زبردست للکار، یعنی او نہ چھڑا اپنڑے فکر دے وچ سراپا احتجاج ہے پر اوندے وچ سورھیائی، دڑھنڑ داعزم تے رویئیں کوں چٹ پدھر تے پیش کرنڑ دی او خوبی ہے، جیڑھی اونکوں تاریخ دے عظیم انسانیں دی صف وچ آن کھڑیندی ہے۔ (سرمست-۱۱، ص:۵۱-۵۲)

سچل تے فرید دی فکری سانجھ آپنڑی جاہ تے ہے پئی، پر فرید کافی دے فارم وچ جیڑھی مستی سنبھالی ہے اوندی فنکارانہ وبنت ودھ نفیس تے شاعرانہ ہے۔ اوندے عشق دی شراب (Content) جڈاں کافی دے پیالے (Form) وچ بھریندی ہے تاں لفظ دا پکھی خیال دے بے انت آسمان ڈو اڈاری بھریندے۔ خیال دا او ہو آسمان جیں ڈو سچل اشارہ کیتا ہئی جو:

میں تاں کوئی خیال ہاں وو
ہنڑ لبھساں وی نال خیال دے

خواجہ فرید ایں اسمان تیں پج کرا ہیں اکھیندے جو:

دل مست محوِ خیال ہے
ہر مُو تفاوت نال سہوں
اے خیال عین وصال ہے
تے کمال ہے نہ جو ہے جنوں

☆

رحیم طلب

سیف الملوک دا فکری تجزیہ

سرائیکی ادب دی ابتدائی شعری صنفاں اچ جتنی حیثیت مثنوی کوں حاصل رہی ہے شیت ای کہیں ہٖئی صنف کوں ملی ہووے۔ ایہ مثنویاں سرائیکی وسیب دے شعراء دیاں قادر کلامی دیاں نہ صرف علمی ادبی سطح تے دلالت کریندن بلکہ انہاں مثنویاں وچ ثقافت، قصہ گوئی دے نال نال اخلاقیات دے تقاضیاں داوی ہر لحظہ دھیان کیتا گئے۔

سرائیکی مثنویاں وچوں سب توں زیادہ مقبول مثنوی تے مثنویاں دی سرتاج مولوی لطف علی دی مثنوی سیف الملوک ہے۔ ایندی خوبصورتی اچ سب توں نمایاں طور تے ایندی رواں تے مترنم بحر تے خیالاں تے لفظاں دی اعلیٰ ترین موتی کاری ہے۔ ایہ مثنوی کئی خصوصیات دی حامل ہے۔ ایندے فکری پہلوئیں تے غور کروں تاں ساکوں ایندے کئی خفیہ فکری گوشے وی ملدن۔ مثلاً

مثنوی وِچ عاشقی دی داستان ہے لیکن اینکوں استعاراتی طور تے ہر انسان اپنی جدوجہدِ عشق دی کہانی تصور کریندے۔ قصے دا مترنم انداز قصے دے قاری کوں خود کہانی اچ ملوث کریندے ویندا تے بندہ تصورات دی دنیا اچ گم تھی ویندے۔

مثنوی وچ بیاں دیو مالائی داستاناں دی کار ایندے وچ مافوق الفطرت کرداراں کوں زیادہ اہمیت نی ڈتی گئی بلکہ انہاں کوں انسانی حوالے نال ہر جگہ تے نشابر کیتا گئے۔ قصے کوں اساں زولوجی کل گارڈن (Zoological Garden) دی آکھ سگدوں۔ جیندے وچ انسان تے بیاں پرندیاں تے جانوراں نال انسانی ربط تے واسطہ فطری انداز نال ملدے۔ ایندے نال نال مثنوی پڑھ تے ہک سرسبز تے شاداب جنگل داوی تصور ابھردے جیندے وچ عجیب و غریب تے ونکو ونکی رنگ تے خوشبوواں دے پھل بوٹے نسرے ہوئے ہن، مطلب ہے جو قصے وچ ہک جیندی جاگدی دنیا ہے۔

قصے دا ہیرو آدم زاد ہے تے ہیروئن پری زاد ہے تے ایں گالھوں ایں مثنوی وچ ہک انوکھا پن یعنی فطری تے مافوق الفطری کرداراں دی ملی جلی پُر فریب تے سوہݨی وادی دی صورت پیدا کیتا گئے۔ قصے وچ صنفِ نازک دا فطری جذبہ تے دلی کمزوری قصے توں صاف جھلکدی ہے۔

مثنوی سیف الملوک وچ جتھاں لفظاں دی شیرینی تے خیالات دی چاشنی ملدی ہے اتھاں ایندے وچ اوکھائیاں، تنہائیاں، انسانی حسی تے غیر حسی مشکلات دے مختلف جہیں مقابلے، حیرت انگیز تے فکر انگیز واقعات تے حادثات نے سسپنس دے عنصر ہر جا قاری کوں متجسس رکھیندن۔

مثنوی وچ منظر نگاری، جزئیات نگاری، جذبات نگاری تخیل دی پرواز تے مصالحے دار اسلوبِ بیان ایں مثنوی کوں زندہ رکھݨ والے عوامل ہن۔ ایہ مثنوی دورِ قدیم تے جدید دی ثقافت دی اجرک ویس اچ ہک لاجواب مثالی شہکار ہے۔ مثنوی سیف الملوک کوں ایندیاں فکری تے فنی خوبیاں پاروں اردو دی شہکار مثنوی سحر البیان دے مقابلے اچ رکھ سڳدوں۔ ایں بارے سئیں لطف علی کوں وی اپݨی مثنوی دے مقبول ہووݨ دا احساس ہئی تھوں انہاں آکھیا ہا جو :

لطف علی دا غوغا راہسی ایں جگ توڑیں

مثنوی درسِ جدوجہد دی مثال بݨ گئی ہے تے انسان تے دورانِ مشکلات حوصلہ تے جرأت نال مقابلہ مثنوی دی اخلاقی روح پیش کرݨ دی عمدہ مثال ہے۔ مثنوی وچ عالمگیر سچائیاں دے دریچے قاری تے کھلدن جیندی حقیقت توں کوئی انکار نئیں کر سڳدا۔ ایہ حقیقت وی بزبانِ لطف علی ملاحظہ تھیوے :

لطف علی اتھ بھوگے ہر کوئی لکھیا روز ازل دا

غرض مثنوی زباندانی، تخیل انگیزی وچ ولی دکنی، منظر نگاری وچ نظیر اکبر آبادی اتے اکھاݨاں دے ورتارے پاروں ذوق تے داغ دا کلام لگدی ہے۔ مثنوی دا ہک ہک مصرعہ عشق دیاں کارسازیاں تے کرشمہ نوازیاں دا مظہر ہے۔ اتے جذبات تے تمثیلات دا ہک خزانہ ہے۔ قصے وچ ایں طرح دے حکمت دے موتی ملدن۔

☆ روز ازل دا لطف علی اتھ لکھیا کون مٹاوے
☆ لطف علی دیوار ڈھٹھی کوں نویں ملئے گڑمالے
☆ لطف علی کم تھیوے جو کوئی گھڑیا ازل دے گھاڑو
☆ لطف علی اتھ بھوگے ہر کوئی لکھیا روز ازل دا

اتھاں ذرا لطف علی دی مختلف حوالیاں نال منظر نگاری توں لطف اندوز تھیندے ہیں۔ ہک طوفان دا منظر ملاحظہ تھیوے :

پیا کڑ کاٹ دھندھاٹ دھماں دھم، سہم شوکاٹ ڈکھائی
کݨ مݨ گڑ گڑا کر لتھا جھڑ مڑ مینہہ وسائی

زیر زبر سب آپ ڈسے تھئی الٹ پلٹ الٹائی
ہر ہک کوں ہک بئے دی ہوئی ہرگز خبر نہ کائی
گئی تدبیر ملاحاں دی جاں بنی رضا الٰہی
کھا ٹکر تھئی ٹکڑے بیڑی تختے تھئے توائی
آپو آپ انجو انج رُلیئے ، تختے جا بہ جائی

شہ سیفل کوں محبوب دی گولھ اچ جیہڑیاں او کھائیاں پیش آیاں انہاں دے منظر ذرا ڈیکھو :

ڈھنڈا پوندا ویندا سیفل سہندا سُول ہزاراں
آیا پیش ملوک بدن دے پربت پندھ پہاڑاں
کالے روہ ڈکھالی ڈیون مثل سیاہ انگاراں
نازک پیر تھیونس پُرزے ظلم کیتا خس خاراں

ہن خود سیفل دے حسن جمال دا منظر ڈیکھو :

مورت ماہ ملائک صورت ، شہ سیفل صفوانی
شعلہ شمس ، مریخ شمائل یا وت یوسف ثانی
طوبیٰ طور کلاں کش قامت ، رخ فردوس نشانی
واہ کاکل خمدار خم و خم واہ مشک مستانی
مشک نور نمونہ نادر نین ڈوہیں نورانی
تاپش کرے تجلا رخ تے جلوہ جوڑ جوانی

ہݨ سیفل دے محبوب دیاں زلفاں بارے لطف علی دیاں لفظی تصویراں ڈیکھو :

زلفاں کالیاں شاہ پری دیاں دوڑ دلیں وچ وڑیاں
تیغاں تیز برہ دیاں کاری درد منداں بر کھڑیاں
چھاتی تروڑ کلیجے کوں بھن ، جان جگر وچ وڑیاں
سیسڑھ وہے گھت بھیڑ برہ دی سئے موجاں لکھ دھڑیاں
سوز کنوں دلبریاں ہوئیں کون کرے دلبریاں
لطف علی تھیاں خاک دلیں سئے اِس آتش دیاں سڑیاں

مثنوی وچ شہ سیفل ، ہیروئن بدیع الجمال ، ملکاں سراندیپ جزیرے دے بادشاہ اعظم دی دھی ،

سعد سیفل دایار، شاہ عاصم مصر دا باد شاہ، شہ پال ملک ارم دا شاہ تے بانو وا ہو جیہے فطری کرداراں دے علاوہ دیہہ پریاں، گورن پنکھی دے مافوق الفطرت کرداراں دی کردار نگاری بہوں چسولی ہے۔

غرض مثنوی سیف الملوک محبتاں، چھاو تاں، عذاباں، جدائیاں، تنہائیاں، ہنجواں، ٹھڈے شکاریاں تے جد و جہد منزل دی ہک من بھاونڑی عام فہم داستان ہے جیندے وچ زبان دا چرہار، قصہ مَن کرداراں مطابق صحیح سخن فہمی اتے شناسی دے موتی ہر جا کھنڈے ہوئے مگر آپس وچ صحیح مناسبت نال جڑے ہوئے ملدن۔

سجاد حیدر پرویز

سرائیکی کافی ہک مطالعہ

سرائیکی شعری ادب وچ ''کافی'' اپݨا ہک نویکلا مقام رکھدی اے تے لوک ادب دے بعد مقبول ترین صنف اے۔ اے ہک مکمل نظم ہوندی اے۔ ایندا موضوع یا موضوعات بھانویں کجھ ہوون وحدتِ تاثر ضروری سمجھیا ویندے۔ عام طور تے سرائیکی کافی دی ظاہری شکل و صورت یا ہیئت ایہہ رہی اے جو پہلے غزل دے مطلعے دی کار ہک شعر ہوندے جیندے ڈو نہیں۔ مصرعے غزل دے مطلعے دی کار ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندن۔ وت ایندے بعد چار، پنج یا چھی مصرعیاں دے بند شامل کیتے ویندن۔ ہر بند دے شروع دے مصرعے ہکو جہیں ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندن۔ وت ہر بند دے چھیکڑی مصرعے کوں مطلع دے ہم قافیہ تے ہم ردیف آنداویندے۔ بند دے بعد ٹیپ دا مصرعہ ولا ولا آندے یعنی استھائی ضروری اے۔ ایں ایہہ خالص غنائی صنف اے۔

آکھیا ویندے جو لفظ ''کافی'' عربی توں آئے۔ جیندے معنی 'وافر' تے 'زیادہ' ہن۔ سرائیکی کافی دا اظہار زیادہ تر تریمت دی طرفوں ہوندے۔ اینھی کیتے ایکوں اردو دی ''ریختی'' سواں وی آکھیا گئے اونویں کافی منڈھ توں مذہب، الٰہیات، وحدت الوجودیت، ہمہ اوست، تزکیہ نفس، تطہیر قلب، پاکیزگیٔ اخلاق، تے ترک دنیا جہیں مضموناں نال مخصوص رہی اے اتے معرفت تے سوز و گداز ایندی خاص سنجاݨ رہن۔ پر ہݨ ایندے موضوعات وچ ساوݨ دی بہار، بجلی دی چمک، محبوب دے کجلے دی دھار، ہوٹھاں دی سرخی تے چولی دی مہک تک دیاں ڳالھیں وی کیتیاں ویندن۔

سرائیکی کافی دے منڈھ بارے کئی ڳالھیں کیتیاں ڳئن۔ کیفی جام پوری مرحوم آپݨی کتاب ''سرائیکی شاعری'' وچ لکھیا ہا:

''سندھی زبان وچ کافی دا مونڈھی ناں 'وائی' ہا تے شاہ عبداللطیف بھٹائی دی ایجاد سمجھی ویندی اے۔ انہاں سرائیکی وچ وائی آکھی اے''

اگوں لکھدن: ''سرائیکی وچ ایہہ صنف شاہ دی وائی کنوں پہلے رائج ہئی تے کافی ای اکھویندی ہئی۔ شاہ حسین دیاں کافیاں ہݨ چھپ چکن۔'' (صفحہ ۱۲۵)

انھاں ایں ڳالھ دی وضاحت ضروری اے جو جیڑھے لوک کافی کوں 'وائی' دی ڈو جھی صورت سمجھدن غلطی تے ہن۔ کیوں جو کافی تے وائی دی بندش وچ کافی فرق اے تے کافی ، وائی کنوں پرانی صنف اے۔ سرائیکی وچ وائی شاہ لطیف دے بعد وی بلکہ ہݨ تک لکھی ویندی اے۔ جیویں جو کرم تالپور دے مجموعے ''دل دیاں دا نھیں'' وچ ۲۷ کافیاں دے علاوہ پنج وائیاں وی شامل ہن۔ ایہی طراحویں ریاض فاروق بزدار جھیں ینگر شاعر دے مجموعے ''نین نظر دن نیلے'' وچ نوں وائیاں شامل ہن۔ ہیا تاں ہیا غلام حسین ساجد دے ۱۹۷۸ء وچ چھپݨ آلے مجموعے ''دنیا پھرے غمازی'' دے ٻارھاں وائیاں سمیت ۸۴ سرائیکی وائیاں دا مجموعہ وی ''پانی رُمز بھرے'' دے ناں نال چھپ چکے۔

ڈاکٹر نصراللہ خان ناصر آپݨے ڈاکٹریٹ دے مقالے ''سرائیکی شاعری دا ارتقاء'' وچ سرائیکی کافی دے مُنڈھ بارے لکھدن :

''اساڈے نزدیک سرائیکی زبان وچ سب توں پہلے ستویں صدی ہجری وچ حضرت شاہ شمس سبزواری نے جو گنان تحریر کیتن اوہ کافی دی سرائیکی وچ پہلی باقاعدہ تکڑی شہادت اے۔ بندش، مزاج تے سانچے دے اتبار نال ہر طرح کافی صنف دا رنگ رکھدن۔'' (صفحہ ۱۷۴)

حضرت سچل سرمست جنھاں بارے آکھیا ڳیئے کہ اوہ نوں لکھ چھیاسٹھ ہزار چھی سو شعراں دے خالق ہن۔ انھاں سرائیکی کافی کوں زندہ جاوید بنایا تے کافی دے بنیاداں کوں مضبوط کیتا۔ تاہم سچل دے نال نال سرائیکی کافی نے حمل لغاری، فقیر لغاری، صدیق فقیر، مولوی محمد بخش محمدݨ، منشی غلام حسین گانمݨ ملتانی، میاں واصل جھنگوی، بے دل فقیر سندھی، عثمان فقیر سانگی توں تھیندے ہوئیں خواجہ فرید توݨیں کئی رنگ وٹائین۔ سرائیکی کافی دے پہلے دور وچ سچل سرمست، گانمݨ ملتانی، روحل فقیر، بیدل سندھی تے مخدوم شمس الدین دے ناں اہم ہن۔ ایں دور وچ کافی دے موضوعات وچ عشقِ حقیقی دی سرمستی، تصوف تے معرفت، وحدت الوجود، مذہبی رواداری، انسان دوستی، حیاتی دے مثبت رویے، رجائیت تے عشقیہ داستاناں دے کردار رہ ڳئن۔ سچل سرمست دیاں کافیاں دا ڈو تریائی حصہ وحدت الوجود تے ہمہ اوست تے مشتمل اے۔ انھاں دے من بھاندے موضوع محبتِ رسول، مرشد دا مقام، مُلائیت دی مخالفت، فلسفۂ خود شناختن، منصوری روایت، عظمتِ انسان ، مست انسان تے رجائیت ہن۔ انھاں دے کلام توں وݨیاں ڈیکھو

میلی ہاں یا مندی ہاں   بے شک تیڈی بندی ہاں

دین مذاہب، کل دے کولوں   یار سچل بیزار

چھوڑ گمان گدائی والا　　　　شملہ چاہدہ شاہی دا

ہݨ کافی اکھݨ آلے اکثر قدیم شاعراں دا کلام دستیاب کائنی۔ مثلاً کافی دے ہک وݙے شاعر گامݨ ملتانی دیاں چھڑیاں ترائے کافیاں محفوظ رہ گئین۔ ہک کافی توں نمونہ ݙیکھو:

اماں نی ہک جوڳیڑا آیا　　کوئی صاحب حسن جمالے
رانجھݨ میݙے سر دا والی　　بھلا کھیڑیاں دی کیا مجالے
گامݨ باجھ جمال الٰہیؒ　　بھلا کون میݙے غم ٹالے

سرائیکی کافی داݙو جھا دور خواجہ غلام فرید اتے انہاں دے ہم عصر شعراء عاقل جوڳی، کمال مگسی، محمد بخش محمدݨ، جندن ملتانی دا دور اے۔ خواجہ فرید نے فنی لحاظ نال نویں تے کامیاب تجربے کرتے ایندی ہیئت وچ کئی سوہنے تے خوشگوار تبدیلیاں کیتن۔ انہاں لفظیں دی میناکاری تے جذبیاں دی فراوانی دے نال آہنگ، تاثر وچ گھاٹ نی آوݨ ݙتی۔ ہک کافی توں اقتباس ملاحظہ کرو:

آئے مست ݙیہاڑے ساوݨ دے　　ساوݨ دے من بھاوݨ دے
بدلے پورب ماڑ ݙکھݨ دے　　کجلے بھورے سوسو وݨ دے
چارے طرفوں زور پوݨ دے　　سارے جوڑ وساوݨ دے

خواجہ فرید دے معاصر شاعراں وچ اکثر دے کافیاں انہاں دے رنگ وچ رنگیاں ہوئیاں ہن۔ خواجہ عاقل محمد جوڳی، سید ولایت شاہ، تے عمر خان شاہد دے کافیاں یادگار ہن۔

سرائیکی کافی داتریجھا دور نوروز، خرم، یتیم، سائل، صالح الہ آبادی تے فقیر محنت علی دا دور اے۔ محمد بخش نوروز دے ۱۲۶ کافیاں مولوی برخوردار وفا نے مرتب کرتے "شعلۂ دلسوز" دے ناں نال ۱۹۲۶ء وچ چھپوائیاں۔ نوروز اوہ پہلا شاعر اے جیں سرائیکی کافی کوں داخلیت تے روحانیت توں اگوں کرتے خارجیت اتے رومانیت دو لایا۔ مجاز تے خارجیت انہاں دی سنجاݨ اے۔ انہاں کافی وچ تصوف کوں چھوڑ کے خالص انسانی جذبیاں دا بیان کیتے۔ مثلاً

سجناݨ حال تے بھال نہ کیتی ڳالی عمر اجائی ہم
پکڑ رکاب رقیباں دے ہک ہک دی منت چائی ہم

اونویں تاں ویہویں صدی وچ خرم بہاولپوری، خادم مکھݨ بیلوی م نور محمد سائل ڈیروی، یتیم جتوئی، جانباز جتوئی، صالح الہ آبادی، فیض محمد دلچسپ، غلام حسین زائر، اقبال سوکڑی، سرور کربلائی تے سفیر لشاری جہیں کئی شاعریں کافی دے میدان وچ خدمات سرانجام ݙتن تے ایندا مقام بلند کیتے۔ پر خرم نے

کافی دے پردے اتے انسانی احساسات تے جذبات دے جیندے جاگدے تصویراں بݨائن۔ خرم ماہر عروض تے ماہر زبان ہا۔ اوں نویں ڈکشن تے جدید روایت دا مُنڈھ بدھا۔ جتھاں قدیم سرائیکی محاورے، کہاوتاں، استعارے، کنائے دے رنگ لاتن۔ اتھ کلام، دے زور تے سحر کاری نے انہاں دے کافیاں کوں اہم بݨا ڈتے۔ ہک شعر ڈیکھو:

تیڈی تے پر کوئی ڈوہ تاں ڈے

ہٹ ہٹ نہ کر گیتیاں نہ کھا

خرم دی ہک کافی تے بہوں اعتراض وی تھئے پر اعتراض کرݨ آلیاں دی دال گل نہ سگی۔ اعتراض شدہ شعر ایہہ ہے۔

ہݨ کیکوں ہوش نمازاں دے

کٹھیے پے ہن یار دے نازاں دے

سرائیکی کافی دا پچھیڑی تے چوتھا دور نویں اسلوب تے جدید لب و لہجے دا دور اے۔ وسیبی مسائل ایندے خاص موضوعات ہن۔ ایں دور دے مہاندرے شاعراں وچ جانباز جتوئی، فیض محمد دلچسپ، بخت آور کریم، خلیق ملتانی، دلدار ملتانی، فقیر نور جعفری، سرور کربلائی، قیس فریدی۔ ریاض رحمانی، نصیر سرمد، رمضان طالب، فیض بلوچ تے نصر اللہ ناصر داناں گھد اونج سگیندے۔

ایہہ ہک سرسری مطالعہ ہا۔ ہݨ سرائیکی کافی دے کتابی شکلاں وچ مطبوعہ پندھ دو ڈیہدے ہیں جیڑھا ہک صدی توں ودھ تے محیط اے۔ انویہویں صدی دے چھیکڑ وچ خواجہ فرید دے کافیاں دے علاوہ کمال خان دے 'کافیاں' تے مستݨ ملتانی دی 'بحرِ فراق' ۱۸۸۸ء وچ چھپیاں۔ ویہویں صدی دے پہلے آدھل وچ جنہاں شاعراں دے کافیاں چھپ سگیاں انہاں وچ جندن ملتانی دی 'بازارِ عشق' مطبوعہ ۱۳۱۷ھ، اللہ ڈتہ ڈتل دی 'مجاز الفراق' مطبوعہ ۱۳۲۳ھ، خواجہ محمد عاقل جوگی دی 'مجموعہ کافیاں ہندی' مطبوعہ ۱۳۲۳ھ، (۸۴ کافیاں تے مشتمل ڈوجھی واری ۱۹۹۶ء وچ چھپ چکی اے)، جہاں شاہ مجروح دی 'بحر الفراق' مطبوعہ ۱۳۳۷ھ، محمد بخش نوروز دی 'شعلۂ دلسوز' ۱۳۴۱ھ دے علاوہ سید مبارک شاہ دی 'داغِ جگر' مطبوعہ ۱۹۰۵ء۔ اللہ ڈیوایا پُر جوش دی 'کلامِ پُر جوش' مطبوعہ ۱۹۳۳ء تے مولوی خیر الدین صابر ملتانی دی 'یادگارِ صابر' مطبوعہ ۱۹۳۵ء قابلِ ذکر ہن۔

ویہویں صدی دی ترتھی چوتھائی وچ مرتبہ کتاباں 'رت دیاں ہنجوں' مطبوعہ ۱۹۶۷ء، تے 'وہندے نیر' مطبوعہ ۱۹۷۳ء دے علاوہ بہیں شعری مجموعیاں جیویں خرم بہاولپوری دے 'خیابانِ خرم' مطبوعہ ۱۹۶۵ء، یتیم جتوئی دے 'دُرِ یتیم' مطبوعہ ۱۹۶۷ء، شاد گیلانی دے 'ہاں دے ہیرے' مطبوعہ ۱۹۷۲ء وچ کافیاں موجود ہن۔ دلدار بلوچ دیاں کافیاں دے مجموعے 'شبِ ہجراں' مطبوعہ ۱۹۶۶ء

دے علاوہ 'ڈکھاں دی کھاری' مطبوعہ ۱۹۶۹ء وچ وی کافیاں شامل ہن۔ ایں صدی دی چھیکڑوی چوتھائی وچ فیض محمد دلچسپ دے 'ٹھڈڑے ساہ' مطبوعہ ۱۹۷۰ء، بخت علی بخت دے 'دیوانِ بخت' مطبوعہ ۱۹۸۱ء، تے سائیں داد کلہوڑہ دے 'عشق دی نویں بہار' ۱۹۸۳ء وچ کافیاں موجود ہن۔ ۱۹۸۷ء خواجہ نور احمد فریدی دا 'دیوانِ احمدی' شائع تھیا۔ ایندے وچ ۱۳۴ کافیاں ہن۔ اینہی سال سلطان علی ذوالفی دے کافیاں دا مجموعہ 'مارڈ تھل' وی چھپیا۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق نے مسلسل ماہیے دی شکل وچ نویں طرز دے ۹۱ کافیاں 'لالڑیاں' دے ناں نال ۱۹۹۰ء وچ چھاپیاں۔ جیڑھلے جو ۱۹۸۹ء وچ نور احمد نوری لالیکا دے ۸۲ کافیاں تے مشتمل کتاب 'راہی تھل دی' چھپی۔ ۹۰ء وچ شہزاد قیصر دیاں کافیاں 'گل وچ پایم پریت مہار' دنے ناں نال چھپیاں۔ اینہی طراحویں خواجہ علی اکبر دی 'فیوضاتِ اکبری' مطبوعہ ۱۹۹۲ء وچ ۶۳ کافیاں شامل ہن۔ ویہویں صدی دی ایں چھیکڑی چوتھائی وچ وی کافی دی توانا روایت موجود ہے پئی۔ اکثر شاعراں دے شعری مجموعیاں وچ 'کافی' دے عنوان نال منظومات شامل کیتیاں ویندن۔ جیویں جو اقبال سوکڑی دے 'ہنجوں دے ہار' وچ نوں اتے 'ڈکھ دی جنج' وچ بارھاں کافیاں، کرم ٹالپور دے 'دل دیاں دانھیں' وچ ۲۷ کافیاں، سرادر احمد سعید دے 'ہنجوں دے موتی' وچ ۲۶ کافیاں، بخت علی مسرور دے 'آساں دے پھل' وچ ۱۷ کافیاں شامل ہن۔ خواتین شاعرات دے شعری مجموعیاں وچ وی کافیاں شامل ہوندن جیویں جو بخت آور کریم دے 'اٹک مٹک دیداں' تے بہاالنساء بہار دے 'چھل پل اکھیں' دی مثال ڈتی ونج سگیندی اے۔

ایں صورتحال کوں ڈیکھ کے بجا طور تے امید کیتی ونج سگیندی اے جو آونڑ آلی صدی وچ وی 'کافی' سرائیکی شاعریں دی بدولت ہوندو چ آندی رہ ویسی تے ایں سرائیکی کافی دا ماضی، حال تے مستقبل بہوں روشن اے۔

سرائیکی

سرائیکی اپنے وطنِ عزیز کی زبان ہے، ایک زندہ زبان، اسے زندہ رہنا چاہیے۔ یہ ایک فصیح، متمول اور چاروں صوبوں میں بولی سمجھی جانے والی علاقائی زبان ہے۔ ہمارا جائز مطالبہ ہے کہ ایم اے (سرائیکی) فارغ ا نوجوانوں کے لیے لیکچر رشپ کی اسامیاں پیدا کی جائیں تاکہ ایف اے، بی اے کی کلاسوں میں سرائیکی مضمون کی تدریس ہو سکے

احسن واگھا

سندھ دے پار تے اروار دی شاعری

جیکر اساں اے آکھوں جو ایں ویلھے سرائیکی زبان دی شاعری عروج تے ہے تاں اے ایں ڳالھ دو اشارہ ہوسی جو سرائیکی وچ شاعری دا ادما یا احیا سرائیکی لسانی تحریک دا حصہ اے۔ تھی سڳدے اے ڳالھ ساری درست نہ ہووے جے کر اساں ایہا ڳالھ ایں آکھوں جو وسطی وادی سندھ وچ ایں ویلھے شاعری دا زور اے تاں ایں گالھ دے درست ہووݨ دا امکان ودھ ویسی۔ کیونجو وسطی وادی سندھ وچ سویں عوامل وچو کئی ہک عامل یا ہک کنوں ودھ عوامل سرائیکی شاعری دے ابھار دا سوب تھی سڳدن۔ مثلاً اے جو سماجی کایاکلپ (ٹرانفارمیشن) دی وجہ کنوں آوݨ آلیاں قدراں اتے ونجݨ آلیاں قدراں ڈوہائیں نشابر تھی کیں احساس تے اثر کرݨ پئے گئن۔

تقابل کیتے ساڈے ساہمݨے سندھ اتے پنجاب دے خطے ہن۔ ڈوہائیں خطے اجوکی شاعری کنوں واندے ڈسدن۔ شیخ ایاز اتے نجم حسین سید ہک تاں اپݨے اپݨے قد اچ کلھے کلھے ان اتے ہن وی ہک ڈٻا کے پچھو تونہیں دے شاعر۔ سرائیکی علاقے وچ ڈٻا کہ پچھو تونہیں دے شاعر وی ہک کنوں ودھ ان۔ اتے اجوکی شاعری وچ ایہو سنویں صورت حال ٹردی جلدی اے بلکہ ودھیک اے۔ گھٹ کنوں گھٹ ادھ درجن شاعرا نجھیں ہن جنہاں دے تقابلی مطالعے وچ Exclusion (باقیں کوں چھنڈک کیں ہک ادھ کوں نتارگھنݨ) اوکھا اے۔ ایندے کیتے انہاں دی موضوع، سٹائل وغیرہ وچ ونڈا تے پال بندی Clas-sification کرݨی پوسی اتے سرائیکی ادب وچ حالی تونہیں تنقید اتلی ترقی نئیں کیتی۔ سرائیکی شاعری دی ہک پال بندی دریا سندھ دے پار اروار دی ونڈ تے تھی سڳدی اے۔ یعنی دریا دی ہجی (پچھادھی) کندھی دے شاعر اتے دریا دی پوادھی کندھی دے شاعر۔ تھولی جھئیں محنت کریجے تاں ایں ونڈ کوں بنیاد رکھ کیں ڈیکھو، ہر ہک پال دے شاعریں کوں کئی ہک سنویں، اتے ڈوجھی پال دے شاعریں کوں وکھرے اوصاف ونڈ (Allocate) کرسڳدے ہیں۔ مثلاً اے جو سندھ دی پچھادی کندھی دے شاعر زندگی دی بے امکانی وچوں امکان کڈھݨ دے جیڑھے تجربے وچو گزردن۔ دمان وچ منظر نئیں ہوندے۔ یا ایں آکھݨ زیادہ درست ہوسی جو آدھلے دریا سندھ دی پچھادھی کندھی اتے روہ سلیمان دے وچالے دے منظر

ساکت (Static) اتے مندرے ہوئے ہوندن۔ اتھاں شاعر منظر نگاری نئیں کریندا۔ کرے تاں ٹھہدی نئیں۔ اودھپ یا گھپ اندھارے دے بے رنگ منظر وچ نکی ہدھ کیں ڈیہدے اتے اتھوں دی دانش دی ایہا پرکھ اے جو کون بے منظر چودھار وچ ڈھیر دیر تونیں نکی ہدھ کے ڈیکھ سگدے حتیٰ جو اپݨی دید دے نکتے وچ کوئی امکان کوئی صورت پیدا تھیوے تے وت اوندا اظہار تھیوے۔ اقبال سوکڑی والے شعر ساڈے ایں آپ خوردہ (Subjective) بیان کوں کجھ سوکھا کریسی:

کھمݨ کھمی تاں کھسی ڳئی اکھیں دی بینائی

نظر نہ ہئی تاں وسوئے دا عجیب منظر ہا

داماں اصل اچ یعنی روایتی ڈیفی نیشن Defination دے لحاظ نال شاعری داخطہ نئیں۔ اتھاں شاعر تفکر وچ دم (Stemna) ورت کیں شعر تخلیق کریندے۔ ڈکھ کوں دریافت کرن یا اوندے وچوں گزرݨ چنگا شعر آکھݨ کیتے کافی ہوندے۔ پر داماں دا شاعر ڈکھ نال لمبی، خود آزادانہ صحبت کریندے تے کوئی لائن لکھدے۔

سندھ دی پوادھی کندھی دے امکانات سال پسالی چھل، اکرس دے بعد ٹھڈیں ہیلیں، ریشمی ریت، امبیں تے کپاہیں دے بور تے پھل اتے کماندے متھاج دی آدھی اچ ہکے رنگ برنگے نئیں بلکہ پوادھ لا محدود والے اتے ہر سوڈوسو کوہ دے بعد چنھاں تے ستلج وغیرہ دے لڑپاندایں کندھی دے بندے کوں کلھیپے (سوائے شخصی نفسیاتی کلھیپے دے) کنوں بچائی رکھدن۔ جیکر کہیں کوں دمان وچ زندگی گزارݨ دا تجربہ ہووے، تاں سندھ دی پوادھی کندھی لت رکھݨ سیتی بندے کوں اینویں لگدا ہا جیویں او کہیں اچے کھے لڑے توں لہہ کیں کہیں کھنڈی پنڈی وڈی کائنات نال جڑ ڳئے۔ ایں مفروضے دے بعد رفعت عباس دی پہلی نظم ''پڑچھیاں اتے پھل'' (پوری کتاب ہکا نظم اے) کوں پڑھیجے تاں نظر سی جو ہک چھوٹے جھئیں Locale (ٹوٹے زمین) دی شاعری وچ امکانات دا طلسم ہوشربا وٹنیا کھڑے۔

لحظہ لحظہ گم تھی ونجوں ول ول جھراں پاووں

ساڈا سب کجھ نال اساڈے جتھاں ڈیرا لانووں

مدتاں بعد اج پاٹیاں اتوں گھر در ولے ہسے

ہر شے ساکوں وہندی وہندی ٹردی ٹردی ڈسے

ایہو فرق ڈوہائیں شاعریں دے لسانی پچھوکڑ وچ ڈونگھا اتے معلوم کرݨا پوسی۔ شاعر جزدی حد تونیں اپنے وسیب دی زبان وچ موجود شعری مواد کوں بدھݨ جوڑݨ (Formulate کرݨ) دا کم

کریندے۔ داماں دی زبان دا شعری محاورہ معنوی اتے فلسفیانہ اے تھوں مختصر اے۔ کجھی تھل تے بیٹ وغیرہ دا لسانی محاورہ ثقافتی، غنائی اتے متحرک اے (متحرک دی جاہ تے ''موزوں'' دا لفظ جاݨ کیں نہیں ورتیا کیوں جو ''وزن'' اضافی اتے نسبتی تصور اے)۔ سندھ دی پوادھی کندھی چنگی بھلی شاعری خود روز ݙہاڑی دی زبان اچ موجود اے۔ لا تعداد موزوں مرکبات، ادھ مصرعے اتے بعضے ویلے پورے پورے مصرعے لوکیں دی گفتگو وچ شامل ہوندن۔ مثلاً ہیٹھ لکھئے رومانی ماہیے دے مصرعے دے ٹوٹے تھل دے ہوٹلیں اتے وساخیں دی دوستانہ ڳالھ بات وچو کٹھے تھئے ہوئن۔

؎ اجڑ گیاں اتے نکھڑ گیاں دے تھیندے قسمت نال کراس اے

سندھ دی پچادھی تے پوادھی کندھی دی شاعری دا مفروضہ قائم کرݨ دے بعد ݙوہائیں سرائیکی خطیں دے ہک ہک شاعر دی ہک ہک نظم دا تجزیہ کر گھنیجے تاں اے مفروضہ کجھ مزید بامعنی تھی ویسی۔اے شاعر ہن عزیز شاہد اتے اشو لال فقیر (شاعریں دی چوݨ محض اتفاقی اے شاید انہیں ݙوہائیں دی مقبولیت دا غیر شعوری اثر اے) پر ایں تجزیے کنوں پہلے شاعری دے بارے وچ مختصر نظری (Theoretical) نوٹ پیش کرݨ ضروری اے۔شاعری کیا اے؟

عام طور تے شاعری اسٹائل یعنی اسلوب کلام دا حصہ ڳݨیندی اے اتے ایں موضوع ہیٹھ ایندی بحث تھیندی اے۔ پر سٹائل اپݨے آپ کوئی موضوع نئیں۔ سٹائل کہیں کلام دا ہوندے اتے وت سٹائل متبادل ہوندن۔ہک سٹائل یا بیا سٹائل۔ شاعری دراصل علم معنی دا سوال اے۔

اگو وت علم معنی دی شاخ منطق دے جزو Paragmatics (اخذ مفہوم) یا Rhetori- cal Structure (بیانیاتی وݨت) دے ماتحت ایندی تفہیم بہتر تھی سڳدی اے۔ایں علم دے کجھ قانون دا مختصر تذکرہ اے ہے: زبان سمیت اظہار دیاں سبھے شکلاں تھولا بہوں مبہم یا کم از کم ذو معنی ہوندن، زبان و بیان دا اسارا کھنڈار...... یعنی لفظیں دا ودھارا اتے لفظیں دیاں صرفی تشکیلات ابہام کوں دور کرن دی ضرورت دے ہتھو پیدا تھئن۔ ساݙی کہیں واضح ڳالھ دے وی عموماً ہک معنی نئیں ہوندے بلکہ ایندے ہک معنی موقع اتے ہک یا کجھ افراد کیتے ہوندن۔

روز ݙہاڑی ڳالھ بات وچ ذو معنویت عیب کلام اے۔اساں ایں عیب کوں وقت دے وقت دور کریندے رہ ویندے ہیں ایں عیب دے دور تھیوݨ، یعنی ذو معنی ڳالھ وچو ہک مطلوبہ معنی دے پہنچݨ دے عمل دی بنیاد آکھݨ اتے سݨݨ آلے دے وچالے متوقع آپت گیری دی مقدار : Degree of mutuality between speaker and hearer تے ہوندی اے۔

آکھݨ آلا ڳالھ آہدے ویلھے سݨݨ آلے کنوں توجہ ڈیوݨ تے سمجھݨ دی مشقت کرݨ دی امید کو کیں ڳالھ کریندے (جو او اوہے معنی کڈھیسی جہڑھے میں ڈیوݨ چاہنداں) ایندے بدلے سݨݨ آلا آکھ آلے کنوں امید رکھیندے جو او اوہے معنی ڈیندا پیا ہوسی جیرھے او ندے (سݨن آلے دے) نال رلا کھاندے (Relevant) ہوسن۔ چنانچہ او سݨݨ سیتی باقی سبھے معنی چھنڈک (Exclude) کر) کیں اووہے مطلوبہ معنی اخذ کرگھندے۔ مثلاً ڈاہ وجے سکول آوݨ آلے شاگرد کوں جیرھلے استاد جملہ (الف) آہدے تاں شاگرد جملے دے مفہوم (ب) اتے (ج) وچوں (ب) نہ بلکہ (ج) اخذ کریندے اتے جواب وچ (د) اتے (ر) وچو جملے (ر) دا انتخاب کریندے:

استاد : (الف) اے ویلھا اے کلاس وچ آوݨ دا

(ب) کلاس وچ آوݨ دا ایہو ٹھیک ٹائم اے

(ج) توں چر کے آئیں

شاگرد : جی ہا میکوں شاباش ڈیو

(ر) استاد جی معاف کرو۔ اگوتے ویلھے سیتی آساں

اینہہ اتو لکھے قانون تے ساڈا روز ڈہاڑی دا آکھن ہݨن اتے سمجھݨ دا انظام قائم اے۔

شاعری وچ وی ایں بنیادی قانون دی پابندی اوئیں ضروری اے۔ شاعر ہک یا زائد، موجود یا فرضی سݨݨ (پڑھن) آلیں کیتے ڳالھ کریندے اتے اے ہرگز درست نئیں جو شاعر لفظیں یا جملیں دی ذو معنویت (Ambiguity) کوں حل کیتے بغیر یعنی سݨݨ پڑھݨ آلے نال رلا کھاندے (Relevant) معنی دا لحظ کیتے بغیر ڳالھ آکھ ڈیندے بلکہ آپݨے پڑھار یا سݨݨ آلے کنوں غور کرݨ دی جتنی محنت دی امید رکھیندے، معنی دے Relevant ہووݨ کوں اوہو جتلا یقینی منیندے۔ فرق صرف اے ہے جو شاعری وچ ہک Relevant معنی کنوں علاوہ ہک یا زائد اضافی معنی ڈیوݨ دی کوشش کریندی اے۔ ایندے کیتے پھنبڑے کلام Loose expression دا فن ورتیندے۔ تھوں شاعری وچ ہک کلام دے ہک رلا کھاندے Relevant معنی دا ہووݨ پہلی شرط اے اتے اضافی معنی ڈوجھی شرط اے۔ جے پہلی شرط پوری نہ تھیسی تاں کلام ''مفہوم شعر در بطن شاعر'' دی مثال، یعنی مبہم ہوسی تے ڈوجھی شرط یعنی اضافی معنی نہ ہوسن تاں اے شئے کلام (ڳالھ) تاں ہوسی پر شاعری نہ ہوسی۔ شاعری دے سݨݨ / پڑھݨ وچ حظ دی بنیاد سمجھݨ دے عمل (Process of Decoding) دے لمبا ہووݨ وچ اے۔ جے سمجھݨ اچ زیادہ وقت جیکر ابہام دی وجہ کنوں لگے تاں اے عمل حظ نئیں ڈیندا بلکہ کوفت ڈیندے کیونجو

شاعر آپݨی آپت گیری اتے رلا کھاندا مفہوم ݙیوݨ والے قانون دی خلاف ورزی دا مرتکب تھیا ہوندے تے سݨݨ / پڑھݨ آلا ایں زیادتی کوں پرکھ گھندے۔ اتے جیکر سمجھݨ وچ زیادہ وقت رلا کھاندے معنی قائم کرݨ دے بعد اضافی معنی گولݨ اتے سمجھݨ وچ لگے تاں اے عمل من بھاندا تے حظ ݙیواݨ آلا ہوندے۔ ایں نظری بحث دے بعد اساں سندھ دی پچادھی مݨ دے شاعر عزیز شاہد دی نظم (درج ذیل نمبر ۱) اتے پوادھی مݨ دے شاعر اشو لال دی نظم (درج ذیل نمبر ۲) ہک دے بعد ݙوجھی کوں پڑھوں تاں مختصراً اے گالھیں نشابر تھیسن۔

عزیز شاہد وچ شاعر تے سݨݨ / پڑھݨ آلے دے وچالے متوقع آپت گیری Mutuality اتے رلا کھاندے (Relevant) معنی ݙیوݨ دے قانون دی پابندی انتہا درجے دی اے۔ توڑے جو اضافی معنی زائد نئیں (غالباً رلا کھاندے مفہوم دے بعد ہک اضافی مفہوم پوری نظم وچ ترٖدے) پر روایتی ادبی لفظیں وچ بیان کریجے تاں لفظیں دی چوݨ اتے انہیں دی ترتیب معجزے دی حد تک مکمل اے۔ پتہ لگدے نظم الہامی وہیندے اثرات نہ بلکہ ہک ہک لفظ نوہیں نال پووݨ جھئیں عمل نال پوری تھئی اے۔ ایں نظم وچ "مندریجݨ" جھیاں ڈھلے معنی آلا لفظ اپݨے معنی دے سارے سمل، سارے چنڈیں نال ورتیا کھڑے (میڈے مݨ دی مندری مندری گئی) "ذرے" دے مقابل "تریہہ" اتے "تریہہ" دی حالت وچ "سراب" دی صورتحال کیویں تریہہ دے عذاب کوں ودھا ݙیندی اے (ہک ذرے جیڈی جندڑی تے تریہہ لہہ پئی نال عذاب لتھے) شعر وچ معنی دے نظام تے مکمل عرق ریزی کرݨ دی گواہی ان۔ اینویں لفظ ریت (رے ت) اتے (ری ت) دا تلازم اتے "ان ݙھڑوں" (غائب توں) جھئیں شاندار لفظ سازی (Coinage) سرائیکی ادبی زبان وچ بہوں دلچسپ تجربے ہن۔

اشو لال وچ ہک تاں وسیبی زبان وچ موجود شعری محاورے (جیندا ذکر اتلے متن وچ تھئے) دی جھلک ملدی اے۔ اے عنصر انہیں دی پہلی کتاب "چھیڑو ہتھ نہ مرلی" وچ زیادہ نشابر اے۔ ایں کنوں علاوہ اشو لال وچ وجودی حوالہ بہوں تکرار نال ملدے۔ ہک پاسے شاعر اکتسابی علم کوں رد کرن دی کوشش کریندا ݙسدے۔ ݙوجھی پاسو ایندے مقابل انسانی چس اوندے وچ طاقتور اے اتے سچا اظہار وجودی اظہار ای ہوندے۔ جتھاں ساکوں اشو دیاں بہوں ساریاں لائناں "مبہم" ہووݨ دا تاثر ݙیندین، اوہے مقامات اوندے وجودی سچ دے اظہار دے مقامات ان۔ اساں علم معنی دے جیرھے معیارات دا تذکرہ اتو کیتے اوندے تحت اشو ہوریں آپت گیری (Mutuality) اتے رلا کھاندے مفہوم ݙیوݨ دے قوانین دی زیادہ پابندی کریندے نئیں ݙسدے۔ او اظہار دی طبعی آزادی دے اثرات ہن۔ ایندا پتہ

اتھو لگدے جو جتھاں شاہد دی نظم دا صرفی ڈھانچہ (گرامر دی ونت) مکمل طور تے پوری اے تے پہلے لفظ کنوں گھن تے چھیکڑ تونیں Speech دا تسلسل کتھائیں نئیں ترٹدا۔ اتھ اشو (زیر بحث نظم وچ نہ) نظم وچ بعض اوقات صرف اسما ترتیب وار پوڈیندے اتے حرف، صیغے اتے لاحقے لاون کنوں بچݨ دی کوشش کریندے۔ مختصر اے جو جتھاں اوندے وچ رلا کھاندا (Relevant) مفہوم کمزور اتے کجھ جاہیں تے غائب تھیندے اتھاں اضافی معنی دے امکانات بہوں زیادہ ہوندن۔ اشو یا تاں پڑھݨ / سݨݨ آلے کنوں بے پرواہ تھی کیں (جیرھا جو ممکن نئیں) نظم لکھدے۔ یا اوندے اتے بہوں اعتبار کریندے۔ اوندی ہک مہارت اے ہے جو مبہم لگݨ آلی نظم وچ ویسبی محاورے دی زبان وچ ہک ادھ لائن اینجھیں شامل رکھدے جیرھی سݨݨ / پڑھݨ آلے دی مشقت دا معاوضہ اتے اوکوں بدھی رکھݨ دا ذریعہ بندی اے۔ ہیٹھ لکھی نظم (نمبر ۲) وچ الفاظ دا ورتارا بہوں پر اعتماد حد تک شخصی اے۔ مثلاً ''کہنکاں'' نامیاتی (Or-ganic) شئے دے متعلق ''بجھ'' حیوانی (Biological) تصور کوں اینجھیں بہتر انداز وچ جوڑے نیں جو سݨݨ / پڑھݨ والے دی فہم لفظیں دی تازگی دے نروئے پن وچ مصروف تھی ویندی اے۔

(۱)

ہئی پہلی رات وچھوڑے دی
میڈے من دی مندری مندری گئی
سر ویری وہم عذاب لبھے
ہک ذرے جیڈی جندڑی تے
تریہہ لہہ پئی نال سراب لبھے
جاں ریت اندر دی ریت بݨی
ان ڈھڑوں آب گلاب لبھے
سک سدھ دی سوبھ دھنوالی گئی
گئے سارے پاپ ثواب لبھے
میں اپݨے آپ ءِ چ بجھ بݨی
بن سائیں اپݨا خواب لبھے
میں اپݨے آپ تے کھلدی گئی
میڈے اپݨے نال حجاب لبھے

ٻنڑیں ٻگن سہاگ دے جوڑے دی
اوہا پہلی رات وچھوڑے دی (عزیز شاہد)

(۲)

ساکوں وس دی کھیپ چڑھے
مشکی دا کوئی بھو من بھاوے
لوں لوں لسک لے
ڳاج اگوں اینویں ٻکڑاں اپنی
تلی تے ڳاھ دھرے
باہروں کالی رات ڈراوے
اندروں بین وچے
ہولیں ہولیں ساکوں تاں ویندی
وِس دی کھیپ چڑھے (اشولال)

منشی محمد انور فیروز بہاولپوری

خواجہ غلام فرید کے شیدائی "گوہرِ شب چراغ" کے مصنف منشی محمد انور فیروز بہاولپور کی مشہور شخصیت جج محمد اکبر صاحب کے بڑے بھائی تھے۔ آپ کے والد جناب اللہ ڈتہ صاحب جوڈیشل ڈیپارٹمنٹ میں ملازم تھے۔ منشی محمد انور فیروز ۱۸۷۹ء میں خیر پور ٹامیوالی میں پیدا ہوئے۔ آپ نے مڈل تک تعلیم وہیں حاصل کی اور ۱۹۰۳ء میں بغرض تعلیم بہاولپور آئے اور صادق ڈین ہائی سکول میں داخلہ لیا۔ میٹرک پاس کرنے کے بعد آپ نے کچھ عرصہ دربار اور مطبع صادق الانوار میں ملازمت کی۔ لیکن ملازمت آپ کی طبیعت کو راس نہ تھی۔ آپ کو تحصیلِ علم اور تصنیف و تالیف کا انتہائی ذوق و شوق تھا۔ چنانچہ آپ تحصیلِ علم کے لیے لاہور چلے گئے اور اسلامیہ کالج لاہور میں فورتھ ائیر تک زیرِ تعلیم رہے۔

آپ کی طبع شدہ تصانیف میں "گوہرِ شب چراغ" (جو آپ نے خواجہ غلام فریدؒ کی متبرک زندگی پر رقم کی تھی) اور "لمعات" (جس میں آپ نے انگریزی زبان کے شاعر ورڈس ورتھ کی ایک مشہور نظم کے اقتباسات کو اردو نظم کے سانچوں میں ڈھالا ہے) قابلِ ذکر ہیں۔ "گوہرِ شب چراغ" کی تاریخِ اشاعت ۱۶ دسمبر ۱۹۱۹ء ہے اور "لمعات" آپ کے زمانۂ طالبعلمی (۱) میں جب کہ آپ اسلامیہ کالج لاہور میں فورتھ ایئر میں تھے رفاہِ عام سٹیم پریس لاہور میں طبع ہوئی۔ اس کتاب پر تاریخِ طباعت ۳ر مارچ ۱۹۱۵ء درج ہے۔

منشی محمد انور کی زندگی نے وفا نہ کی ورنہ وہ اور کچھ نادر نسخے عوام کی استفادہ کے لیے چھوڑ جاتے۔ آپ کی چند تالیف اور تصنیف شدہ کتابیں غیر مطبوعہ حالت میں آپ کے برادرِ خورد منشی محمد اشرف صاحب منیجر گردیزی پریس بہاولپور کے پاس محفوظ ہیں۔ ممکن ہے منشی محمد اشرف صاحب یا ان کے صاحبزادے سعید و بشیر کسی وقت انہیں چھپوا کر عوام کو استفادہ کرنے کا موقع عطا فرمائیں۔

آپ کی ان غیر مطبوعہ کتابوں میں "ارمغان" حصہ اول اور دوئم حکمت پر ہیں اور "آئینہ دار السرور بہاولپور" مشاہیر (۲) سابق ریاست بہاولپور کا تذکرہ اگر چھپ جائیں تو بڑے کارآمد نسخے ہیں۔ بہر حال منشی محمد انور مرحوم نے اپنی مختصر زندگی میں علم و ادب کی کافی خدمت کی اور چند ایسے نقوش چھوڑ

گئے ہیں جو ادب ذوق حضرات کے دلوں پر ہمیشہ ثبت رہیں گے۔ آپ کا سن وفات آپ کے بھائی محمد اشرف اور چھوٹے صاحبزادے بشیر احمد صاحب کی یاداشت کے مطابق ۱۹۲۱ء ہے صحیح تاریخ کا اندراج کسی جگہ میسر نہیں آتا۔ اب آپ کلامِ انور سے محظوظ ہوں۔ خواجہ فرید کے کلام بلاغت نظام کے متعلق فرماتے ہیں۔

تیرا کلام ہے تفسیر درد اہل جہاں
ہے شرح راز حقیقت ہر ایک تیرا بیاں
شعاع مہر و معانی سے ہے ترا دیواں
ضیائے مردمکِ دیدۂ سخن داناں
ہمیشہ بزم میں یا رب رہے یہ ضو اس کی

☆

دانہ خرمن ہے ہمیں قطرہ ہے دریا ہم کو
آئے ہے جز میں نظر کل کا تماشہ ہم کو

(از گوہر شب چراغ)

خواجہ فرید کا شعر ہے :

جس تن لگڑی سوئی تن جانے ؎ غیر فرید نہ رمز پچھانے ؎

اس مضمون کو اردو میں نئے اسلوب کے ساتھ منشی محمد انور اس طرح پیش کرتے ہیں۔

سینہ میں درد ہو تو کھلے دل جلوں کا حال درد آشنا کو چاہیے درد آشنا کوئی

اب آپ ایک نظم کے اشعار سے لطف اندوز ہوں۔

کسی نے پوچھا یہ انور سے از رہ تحقیر
بتوں سے پیار ہے کس غرض و مدعا کے لیے
مٹا ہوا ہے کسی شکل دلفریب پہ تو
کسی پہ مرتا ہے تو غمزہ و ادا کے لیے
کسی کی شیریں بیانی کی داد دیتا ہے
کسی کی مدح سرائی ہے دست و پا کے لیے
پسند خاطر انور کبھی ہے خوش خوئی

کبھی فریفتہ ہے چشم پر حیا کے لیے
کبھی ہے یاس میں دیکھو تو جان سے بیزار
دراز دست ہیں تیرے کبھی شفا کے لیے
نہ جانے کون سی لذت ہے اس محبت میں
کہ جان و دل سے ہے قربان اس بلا کے لیے
جو جان دینی ہی منظور ہے تجھے ناداں
تو کیا ضرور ہے مرنا ہی دلربا کے لیے
وہ زہد خشک جو پہلے تھا کیا ہوا حضرت
کہ بے کلی ہے حسینانِ پُر جفا کے لیے
کبھی کسی سے ہے الفت کبھی کسی سے پیار
ذرا تو کیجئے انصاف کچھ خدا کے لیے
کہا یہ میں نے کہ سب کچھ بجا تو ہے لیکن
وہ ابتدا کے لیے تھا یہ انتہا کے لیے

☆

لمعات

(ورڈس ورتھ کی انگریزی نظم کا منظوم ترجمہ جس میں بتلایا گیا ہے کہ)

''بچپن خبر رساں ہے بقائے دوام کا''

وہ دن بھی تھے کہ مجھ کو میسر سرور تھا
میں شاہد تجلیٔ رب غفور تھا
پیدا ہر ایک غنچہ و گل سے تھا نور حق
ہر ہستی دلی میں نمایاں ظہور تھا
ہر شے برنگ خواب تھی رونق لیے ہوئے
دل محوِ دید جلوہ صد رشک طور تھا
زیب جہاں تھے گلشن و باغ و بہار و جو
سامانِ دلفریبی مہیا ضرور تھا

لیکن ہزار حیف کہ چوں من جواں شدم
بینم نہ آں شکوہ جائے کہ میروم

☆

قوس فلک تو اب بھی ہے جلوہ نما وہی
خورشید و ماہتاب بھی ہیں پُر ضیا وہی
سیمیں سطح ہے آب کی عکس قمر سے نت
اور رنگ و بو بھی پھولوں کی ہے دلکشا وہی
بدلی اگر تو ایک طبیعت بدل گئی
جوں جوں بڑھا میں چشم بصیرت بدل گئی

☆

خوش کن صدائے طوطی ہے کانوں میں آ رہی
بلبل بھی شاخ پہ ہے ملہار گا رہی
نغمہ سرا ہیں وادیٔ ایمن میں آبشار
ہے موج آب طنطنہ پیہم سنا رہی
آثارِ خرمی ہیں ہویدا چہار سُو
بزمِ جہاں ہے نقشۂ جنت دکھا رہی
سوز دروں سے اپنا ہے ہر دم مگر یہ حال
جاں مضطرب بصورتِ قبلہ نما رہی
بے چین اس قدر نہ ہو ہاں اے دلِ خراب
آشفتگی ہے یہ غم دُنیا بڑھا رہی
مرغانِ نغمہ سنج کا جا ہموا ہو تو
آزاد قیدِ فکر سے صبح و مسا ہو تو

باطن کدورتوں سے جو اس دم صفا ہوا
سر بستہ راز خلق کا عقدہ بھی وا ہوا

آئی سمجھ میں بات گل و برگ و بار کی
ہر فردِ بے زباں سے میں آشنا ہوا
چرخ بریں بھی شامل حال جہاں ہے اب
معدوم اب زمانے سے نقشِ جفا ہوا
بچے ہیں گل بداماں سرور و خوشی میں مست
خندہ ہے بات بات میں ان کی ملا ہوا
شاداں ہوں میں بھی دیکھ کے اس انجمن کا رنگ
اک جوش شادمانی ہے دل میں بھرا ہوا
اللہ نہ روز بد وہ دکھائے مجھے کبھی
دِل شاد ہمنشیں ہوں، میں ہوں دکھا ہوا

یارائے ضبط آہ نہیں حوصلہ نہیں
ہے رفتگاں کی یاد کا چرکا لگا ہوا
رونا ہے یہ کہ ایک بھی پہلی سی شے نہیں
جام جہاں نما بھی ہے اوندھا پڑا ہوا
باقی رہیں نہ صرف وہ اگلی نشانیاں
باغ جہاں ہے سارا ہی ویراں پڑا ہوا
صد برگ و لالہ ہم بہ نگاہ ہم فتادہ اند
ہیچ آگہیٔ زاں رم اول نداده اند
دنیا میں آئے ایسے کہ آتے ہی سو گئے
مستی چڑھی کچھ ایسی کہ مدہوش ہو گئے
ہم کون تھے کہاں تھے یہ سب کچھ بھلا دیا
غفلت کو دیکھ سرد فرشتے بھی ہو گئے
حبِ وطن رہی نہ رہا گھر کا کچھ دھیاں
نسیاں کا نام گویا ولادت ہوا یہاں

دنیا نے سبز باغ دکھا کر لبھا لیا
جھانسا دیا کچھ ایسا کہ اپنا بنا لیا
خواہش میں بھی الگ ہے تمنا میں بھی جدا
خاکہ ارم کا اس نے مگر کچھ اُڑا لیا
سامان راحتوں کا جو دیکھا اِدھر اُدھر
محو اس قدر ہوئے کہ نہ نام خدا کا لیا
اچھی سی کوئی یاں پہ جو صورت نظر پڑی
قربان ہو کے سینے سے اس کو لگا لیا
افشا ہوا یہ اب کہ تماشے کی جا ہے یہ
پھندا سا ایک چرخ کے نیچے لگا ہے یہ

(محمد انور بہاولپوری) ۔ ماخوذ از لمعات

حواشی

(۱) ۔ منشی محمد انور فیروز صاحبؒ نے ۱۹۰۷ء میں صادق ایجرٹن کالج بہاولپور کے طالب علم تھے ۔ منشی صاحب موصوف نے نواب محمد بہاول خان خامس عباسیؒ کی وفات کا ایک ' نوحہ ' لکھا جو ۲۴ اشعار کا ہے اس نوحہ کا آخری شعر یہ ہے :

غم میں انور کے نکالی یہ ہی اب تاریخ ہے
'داغِ مرگِ ناگہانی دے گیا سردار آہ' (۱۹۰۷ء)

(۲) منشی محمد انور فیروز صاحب نے اپنی زندگی میں ایک کتاب لکھی جس کا نام 'آئینہ دارالسرور بہاولپور' رکھا۔ ان کی وفات کے بعد ان کے بیٹے نے یہ کتاب طبع کرا کر شائع کی۔

(۳) قطعہ تاریخِ وفات

نوجوان منشی فاضل وہ عطا و پیکر — مر گیا آہ بوا اسیر کے صدمے سہہ کر
زہر ماتم کے لیے بزمِ عزا میں اتری — چرخ سرگشتہ ہوا چاک گریباں ہو کر
پنج شنبہ کے مؤکل نے بہ فریاد و فغاں — التجا کی کہ لکھوں سالِ وصالِ دلبر
شیخ کو درد سے تاریخ سنا دو سرور — 'سیر جنت کو گیا یار محمد انور' (۱۳۴۰ھ)

نوٹ شیخ سے مراد مولوی شیخ محمد صاحب ہیں جو خالد ہاشمی صاحب معروف گلوکار کے والد تھے جن کے کہنے پر ایک شاعر سردار صاحب نے قطعہ لکھا ۔ ۱۵ر دسمبر ۱۹۲۱ء کو پنج شنبہ (جمعرات) کا دن تھا۔ ہجری تاریخ ۱۴ر ربیع الثانی ۱۳۴۰ھ تھی۔ تیسرے شعر میں پنج شنبہ کا ذکر آیا ہے۔ (حواشی از محمد حسن میرانی مورخہ ۱۹۹۹-۷-۱)

امتیاز فریدی

پلھاناں

(سرائیکی لوک شاعری دی ہک گجھڑی صنف)

سرائیکی لوک ادب دی تاریخ اتنی پرانی ہے جتنا سرائیکی زبان۔ لوک ادب وچ نثر اتے نظم دے وݙے خزانے موجود ان۔ جیویں جو نثر وچ لوک قصیں اتے اکھانیں دا بھوں وݙا سرمایہ ہے ایویں نظم وچ لوک شاعری دیاں کئی صنفاں اج وی مقبول ان جنہاں وچوں ڈھولا، ماہیا، چھلا، جگرو، سمی، سہرے، لولی سارے سرائیکی وسیب وچ دلچسپی نال سݨے اتے آکھے ویندن۔ نظم وچ کئی صنفاں بھلاݙتیاں ڳئن جیویں جوگا نمݨ اتے مورݨ وغیرہ ہن۔ لیکن ہک صنف اینجھی ہے جہڑی اج تئیں گجھی اے۔ نہ ایندا ذکر لوک گیتیں دی کہیں کتاب اچ ہے اتے نہ ایم اے سرائیکی دے نویں یا پرانے نصاب وچ۔ محبتیں، نیک خواہشیں اتے دعائیں تے مشتمل اے صنف ''پلھاݨاں'' ہے۔ پلھاݨاں اینجھا لفظ اے جیرھا ظامی یا کلانچوی صاحب دی لغت وچ نئیں ملدا۔ ایں لفظ دا معنیٰ ہک لفظ وچ ایویں نئیں ݙسیا ونڄ سڳدا جیویں ''لولی'' یا ''سہرے'' دا۔ ہاالبتہ ایندی وضاحت کیتی ونڄ سڳدی اے جو: ''پلھاناں ہک اینجھا گیت اے جیندے وچ ماں اپݨے بال (پتر یا دھی) کوں چنگی قسمت نصیب دی اتے بھاگ سہاگ ماݨݨ دی دعا ݙیندی اے'' پلھاناں صرف ماں آپݨے ہال (پتر یا دھی) کوں ݙیندی اے ایندے نال بھیݨ بھرا یا پیو پتر دا کئی تعلق نئیں آندا۔ پلھانے کوں پلوتے (بد دعا) دے متضاد دی سمجھیا ویندے لیکن آپݨی جھت اچ پلوتے کنیں مختلف ہے۔ پلوتے والی کار اے ہک ݙو لفظیں وچ نئیں ہوندا۔ بلکہ ڈھیر مصرعیں وچ ہوندے۔ اتے ایندے وچ قافیے اتے کافی حد تئیں وزن دی پابندی، شعر والی چس ݙیندی اے۔ پلھاناں ݙیوݨ ویلھے ماں بال کوں جھولی وچ پئی بیٹھی ہوندی اے یا بال کوں وندلاوݨ یا کھڈالݨ ویلھے ݙیندی اے پلھاناں ہک خاص لئے یا سُر وچ ماء ہال کوں ݙیندی اے۔ بال دی عمر اینجھی ہوندی اے جو او اینکوں سندا، مسکرا اتے خوش تھیندا رہ ویندے۔ اتے ماں کوں ول ول آکھݨ دی فرمائش کریندا رہ ویندے۔ ایندے وچ مزاح دا ہلکا جیہاں رنگ وی ہوندے۔ جیرھا پلھانے وچ تاں چس پیدا کریندے۔ ہک پلھاناں ݙیکھو:

پتر پتر نگن

پتر سونے دے کنگن

پتر مندریاں دے تھیوے

پتریں جھے میوے

اللہ ہر کہیں کوں ڈیوے

پتریں جہیں کھنڈ

اللہ ہر کہیں ساں ونڈ

پتریں جھیاں وتھوں

اساں ہاں برابر رکھوں

پلھانے سن تے کہیں ویلھے ایویں لگدے جیویں ''لولی'' یا ''سہرا'' ہووے۔ لیکن اے لولی یا سہرے کنیں انج صنف اے۔ لولی ماباں کوں اوں ویلھے ڈیندی اے جیرھلے بال کوں سمھالنا ہووے۔ پلھانے وچ لولی دے خاص لفظ ''لولی الو'' تے لا الہ الا اللہ کلمہ نہ ہوون دے علاوہ ''لے'' دا فرق وی ہوندے۔ اتے ایویں سہرے صرف شادی اتے پرنیں دے خاص موقعے تے آکھے ویندن۔ اتے اے ماں دے علاوہ بیاں سکیاں سوڑیاں وی آہدن۔ لیکن پلھاناں صرف ماء ڈیندی اے اتے ایندا ویلھا یا موقع او ہوندے جیرھا پہلے ڈسیا گئے۔

پلھاناں ہک مختصر جیہاں مگر مکمل گیت ہوندے۔ جیرھا ماں ول ہک خاص لَے وچ اہدی راہندی اے۔ اتے بال دلچسپی نال سندا راہندے۔ پلھاناں ہک خاص انداز اچ شروع کیتا ویندے جیندے نال بال ماں ڈو متوجہ تھی ویندے اتے پلھانڑیں کوں سندے۔ اکثر پلھانڑیں آمیڈھا یا آ میڈی دے الفاظ نال شروع تھیندن یا بعض اوقات ہکو لفظ ترے واری آکھیا ویندے۔ انہیں لفظیں وچ پیار تے محبت دا جذبہ بھجا ہوندے۔ پلھاناں چونکہ صرف ہک ماں آپنڑیں بال کوں نئیں ڈیندی بلکہ ساریاں میریں آپنے بال کوں ڈیندن (اتے اے گیت دی باقی لوک گیتیں وانگوں سینہ بہ سینہ ٹردن) ات واسطے ہر ماں لفظ میڈھے پتر یا میڈی دھی دی جاہ تے آپنڑیں پتر یا آپنی دھی داناں گھندی اے۔ پلھانڑیں تے جیکر غور کریجے تاں موضوع دے اعتبار نال کئی رنگ نظردن۔ کجھ رنگ ملاحظہ فرماؤ۔

بال کوں پلھاناں ڈیندیں ویلھے ماں دا دل آپنڑیں چیکیں آلے پاسے ڈھیر چھکیندے۔ اتے او انہیں دا ذکر چنگیں لفظیں نال کریندی اے۔ اتے آپنڑیں گھر والے یا بال دے پیو دے سکیں نال کئی خاص محبت یا

پسندیدگی دا اظہار نہیں کریندی۔ اتے فطری طور تے ایں جذبے کوں آپنے بال وچ منتقل کریندی پئی ہوندی اے۔ ایں پلھانڑے وچ ایندا اظہار ڈیکھو۔

آمیڈا اگل گاشا

تیڈیاں صاحبزادیاں ماسیاں

تیڈیاں ویڑھے بوڑنیاں پھپھیاں

تیڈے کاج اتے رٹھیاں

تیڈے ابے منجھیں ڈے منائیاں

پچھے سہرے گندیاں آئیاں

ماء دے دل وچ اے خواہش وی ہوندی اے جو بال دا تعلق وی آپنے نانیں مامیں نال جڑے تاں جو ما دا تعلق ایں حوالے آپنڑیں پیکیں نال تاں مضبوط تھیوے۔ او آپنے ایں جذبے دا اظہار کجھ ایں رنگ وچ کریندی اے :

دنگدا دنگدا دنگدا

پتر دھی مامے دی منگدا

ماما تاں نسی ڈیندا

چاچا ہے زور کریندا

چاچے دی دھی اے کالی

پتر کنڈ پچھوں سمھالی

مامے دی دھی اے چٹی

پتر بانہہ سراندی ڈتی

مامے دی دھی اے گوری

پتر وڈھیاں ڈیوے چوری

جیویں پہلے ڈسیا گئے جو پلھانڑا ما پتر کوں وی ڈیندی اے اتے دھی کوں وی۔ دھی کوں ڈتے ونجنڑ والے پلھانڑے وچ اوندے سانگے محبتاں، نیک خواہشاں اتے دعائیں ہوں جذبے نال ہوندن جیرھے نال پتر سانگے۔ اتے نیانی ڈا احترام وی ہوندے۔ البتہ دھی کوں ڈتا ونجنڑ والا پلھانا ترسمتاویں رنگ اچ ایں رنگیج ویندے جو او پتر والے پلھانڑے کنوں انج تھی ویندے۔ مثال دے طور تے اے پلھانا ڈیکھو :

آمیڈی مومل لی لی

تیڈی سٹھن منجھ کشیدی

تیڈا چولڑا ہے پٹ سیتا

تیڈا اگلا کہیں نہ کیتا

پراݨے سرائیکی وسیب وچ بادشاہ دی عظمت دا تصور بہوں اہمیت رکھیندے ۔ اوں دور دیاں روایات لوک قصیں دے ذریعے سارے وسیب وچ کھنڈیاں ہوئیاں ہن چونکہ پلھاݨا وی ہک پرانی صنف اے ات واسطے پلھاݨے وچ اے رنگ محسوس تھیندے ۔ ایں پلھاݨے وچ ماء دی طرفوں پتر سانگے کجھ ہیں قسم دے جذبات دا اظہار نظر دے۔

آوے آوے آوے

تیڈی تاں دھم دروازیں نہ ماوے

درلہا او دربانی

لنگھن ہوت، ڈے سلامی !

دردروازیں دا سوڑا

میڈے پتر دا لشکر گورا

دردروازیں کوں چھجے

پتر وچ کچار ھئیں گجے

دردروازیں کوں میخاں

پتر کوں وچ کچارھی ڈیکھاں

پتر دے لانویں لہݨ اتے گھر وساوݨ دی خواہش ہر ماکوں ہوندی اے ۔ شیت ایہا وجہ اے اجاں بال بانبڑے ڈیندا یا مسیں ٹردا ہوندے تاں ما انہیں جذبات دا اظہار کرتے جتھاں بال کوں کھڈلیندی اے اتھاں آپݨا دل وی وندلیندی بیٹھی ہوندی اے ۔ خواہش دا اظہار پلھاݨے دے رنگ اچ ڈیکھو:

آمیڈا اکڑ گیا

تیڈی جوئے پیکڑیں رُس گئی آ

ساکوں اج مناونی پئی آ

منیسی کیرھا شیر
لکھی سور ھاتے نندھڑاڈیر
منیسی ننیڈ ابا
جیند الکھ روپیا ہگا
ہنیں جذبات دا اظہار کجھ ایں پلھانے وچ وی ملدے :
صدقڑے صدق
منگیندی ڈیکھ تے ویندی لگ
وٹا مار تے ویندی درک
صدقڑے سدایاں
پتریں دیاں لکھ دھریسوں دایاں
کئیں بھینڑیں کئیں بھرجایاں
سرائیکی وسیب وچ کہیں وی وجہ کنوں ہمیشاں غربت اتے بکھ رہ گئے اے ایندے باوجود ما آپڻے پتریں سانگے چنگی خوراک دی خواہش کیتی اے ایں پلھاڻے وچ ما دی ایں خواہش دا اظہار ملدے :
آوے پتر ابالھا
پتر کوں درگڑ ڈیواں پالھا
بہہ درگڑ تروڑ
بہہ گھیو وچ بوڑ
جتھاں ما آپڻی غربت دے باوجود پتر سانگے چنگی خوراک دی خواہش کریندی اے اتھاں پتر کنیں اے امید وی رکھیندی اے جو پتر وڈا تھی تے کھٹ کما اوسی اتے ما سکھ دی حیاتی گذریسی ۔ ما اوں چنگے ویلے دی تانگھ اچ ہوندی اے اتے پتر کوں یہہ اہدی اے :
ٹھری ٹھری ٹھری
پتریں کھٹ کلھوٹی بھری
ما کھندی اے میوے گری
ٹھری تاں ٹھرم جا
ٹھری پتریں دی ما

ماء دھی دے نال محبت کنوں کئی وی انکار نئیں کر سگدا لیکن اے محبت او نجے ویلے تاں وده ویندی اے جیر ھلے ڈھیر پتر اتے کلی دھی ہووے۔ کلی دھی واسطے ماء دی محبت دا اظہار ایں پلھانے وچ صاف ڈسدے :

آمیڈی بھاگ سدھی
تیڈی چلھ بھر انویں رُدھی
جاه ڈیووے بھر اوو
بھاگ بھری نال ساوو

ماء دھی نال پیار اتے اوندے چنگیں مستقبل اتے بھاگ سہاگ دی سک انہیں پلھانیں وچ صاف ہے :

آمیڈی بانبوٹی
تیڈی گندل جیڈی چوٹی
تیڈا امنارے جیڈا نک
تیڈی نتھ کھڑی پڑگھت
پچھے چھی تے موتی ان ست
تیڈا اشر یکیں اتے ہتھ

تونئیں جو دھی کوں ڈتے ونجن آلے پلھانیں وچ ماء دی دھی نال محبت صاف ہے لیکن دھی کوں ڈتے ونجن والے پلھانیں دی تعداد پتریں کوں ڈتے ونجن والے پلھانیں کنوں گھٹ اے۔ پلھانیں وچ جتھاں ڈھیریں سانگے چنگیں بھاگ سہاگ دی خواہش ہوندی اے اتھاں پتریں سانگے علم حاصل کرن دی خواہش وی ملدی اے۔ اے پلھانا ڈیکھو :

پتر آیا ہے وَچ وچ
قرآن کتاباں کچھ وچ
رحل ہارئیں والا ہتھ وچ
پڑھی اندے سنگتیں دی ستھ وچ

اتلے پلھانے کوں پڑھ تے جتھاں علم دی اہمیت واضح تھیندی اے اتھاں ماء دے مذہب نال لگاؤ دے سچے جذبے دا ثبوت ملدے۔ اتے او ایہو رنگ آپنے پتر تے چاڑھن چاہندی اے۔ ایں پلھانے وچ اے گالھ تاں کھل ویندی اے۔

ہات ہات ہات

پتریں کوں تریں ڳالھیں دی تات

ہتھ وچ تسبیح دے، کلمہ ہے وات

پتریں اتے دھیریں دے حوالے نال کجھ پلھاݨے ہے وی ملدن جنہیں دے وچ پال سانگے ماء دیاں نیک خواہشاں ظاہر ہن۔ ہر پلھاݨے دی آپݨی چس ہے اتے ماء دی محبت دا اظہار ہک منڑ بھانوݨے انداز وچ ہے۔ ڈو پلھانے دھی سانگے ہن اتے بے پتریں سانگے ہن دھی سانگے پلھانے ڈیکھو:

☆ صدقڑے ماء ویندی

سر سوہئیں نال کجیندی

ہتھ میندی نال رنگیندی

☆ مومل لی لی نہ رنی کرے

پارھاں ہتھ چنی کرے

چپے جیڈی جتی کرے

ٹھم ٹھم ٹری کرے

☆ بسم اللہ ہی بس

پتر ہر دم کھڑن ڈس

بسم اللہ دے ویلے

پتر اٹھن روز سویلے

بسم اللہ کر آکھاں

پتر مانڑن رتاں ساکھاں

بسم اللہ ہیں کتی

پتر ستیں شہریں جتی

☆ آتوں میڈا ہوت

ساڈی اللہ وسئی اے جھوک

ساڈی خاوند لئی اے روت

☆ صدقڑے تاں سئے واریں

دھوبی دھو آوے سئے وار ہیں

دھوبی دا ال اے بھارا

میڈا پاونڑ والا ہزارا

☆ لتی لتی لتی

پتریں کوں وانہ لگے تتی

نہ لگے تتا جھولا

پتر اپنڑی اماں دا وندولا

پلھانڑے کوں پڑھ تے اے احساس تھیندے جو ماء دے دل وچ اپنڑے بال (پتر یا دھی) دی خاطر کے جتلا محبتاں، نیک خواہشاں اتے پاک جذبے موجود ہوندن۔ اتے او انہیں دا اظہار کیویں من موہنڑے اتے دل کوں چھکنڑ آلے جذبے اچ کریندی اے۔ اوندے لفظ لفظ کنیں بال سانگے اوندی محبت وٹیندی پئی ہوندی اے۔ تے جیرھے ویلھے خاص لئے دے وچ بال کوں پلھانڑا ڈیندی پئی ہوندی اے تاں سارا ماحول احتراماً اوں ڈو متوجہ ہوندے کاغذ تے لکھیا ہوا پلھانڑا تو نہیں جو ماء دے واتوں نکلدے ہوئے پلھانڑے دے مٹ نیں ول وی ایندے وچ موجود محبت اتے خلوص دا جذبہ پڑھنڑ آلے کوں آپ دو چھک گھندے۔

اج دے تیزی اتے ترقی دے دور اچ تو نہیں جو پلھانے مکدے یا بھلدے ویندن لیکن بہوں ساریں میریں دے دل وچ آپنڑے ''وڈیریں'' کنوں سنیے ہوئے پلھانڑے اجاں وی محفوظ ان۔ اتے او آپنڑے بالیں کوں ڈیندین۔ پلھانڑے دی ٹھیٹھ اتے خالص زبان اوندی قدامت دا ثبوت اے۔ پلھانڑا ساڈے ماضی دئیں خوبصورت روایتیں دا امین اے۔ محبتیں اتے پاک جذبیں دے اے گیت تو نہیں جو اجاں تئیں کتابیں دی شکل اچ کائے نی، لیکن انہیں کوں ماء دے سینے وچوں کئی نئیں کڈھ سگدا۔ جے تو نہیں ماء دی محبت زندہ ہے اے گیت ہر ماء دے واتوں کہیں نہ کہیں رنگ اچ سنیندے راہسن۔

ریاض بھٹی

میں دانشور بنڑ سگھداں؟

دانشوری کوئی سیرے مانے دی خیرات کائنی جو میکوں جنبیل ء چ گھت ڈِتی ونجے، تے نہ تعویذ یا پھل دھاگے پاونڑ نال آندی ہے، تے نہ وت دم درود تے جنتر منتر نال آسی، بھل اینکوں کماوڑنا پوندے، ایندے واسطے جیڑھیاں ضرور تاں تے صلاحیتاں دی لوڑ ہے او نہ جانڑ میڈے اندر ہن یا کائنا۔ جیویں جو بندے واسطے ایہ ضروری ہے جو او گالھیں دا بگلھوڑ ہووے، ہِکی گالھ تے اڑیار ہووے تے اونکوں چھک تانڑ تے آپنڑے مطلب ڈو پھیر ڈیوے، آپنی ہٹ تے اڑیار ہووے تے ڈوجھے دی اصلوں نہ منے۔ جتنا ضدل تے تھل ہوسی اتنا پکا دانشور جسی۔ بعضے ویلے ایہا خوبی نہ وی ہووے تاں دکان چمکاونڑ دا کوئی ہیار ستا کڈھیا ونج سگھدے۔ مثلاً ایہ جو چوں یاراں بیلیاں کوں ٹکر پانی کھوا پلوا سگھدے، ٹکا بلھا گھدے، تاں وی کم چل پوندے، کیونجو ہن اونکوں بولنڑ دی لوڑ کائنی پر ہنڑ او ہے ٹکڑیل یار نمک حلالی کریسن تے اوندی دانشوری دی چفیر دھم پے ویسی۔

ہِک بیا ڈھب وی ہے، جیا! جیکر پیسہ بندے دے پلے ہے، تے سیت سولی ہے تاں کتاباں گھن گھن تے کٹھیاں کیتی آوے، بیشک پڑھ نہ سگھدا ہووے یا انہاں توں فائدہ نہ چا سگھدا ہووے، پر انہاں کوں لکا سانبھ تے ضرور رکھے، تاں جو لوڑ ویلے کہیں غرضاؤ کوں بلیک میل کیتا ونجے تے اوں کنوں آپنڑی دانشوری منوائی ونجے۔ نال نال آونڑ ونجنڑ والے مہمان پر انھیں تے آپنڑی علمیت تے فضیلت دا روپ وی سٹیا ونجے تانجو او وی ممنون تھی ونجنڑ۔

اچھا ایندے واسطے ایہ ضروری کائنی جو بندہ کریندا کیا ہے پیشہ پدردی کوئی قید کائنی بندہ کجھ وی کریندا ہووے، کہیں سرکاری دفتر وچ نوکر ہووے، رڑھ واہی کریندا ہووے، استاد ہے تے بھانویں شاگرد، دکاندار ہے یا ڈاکدار، تے بھانویں شہر محلے دی کہیں بگلی اچ چھوٹے وچیندے، او دانشور تھی سگھدے، پر شرط اے ہے جو اوندا کہیں نہ کہیں ٹولی (گروپ) نال تعلق ضرور ہووے۔ جیکر کہیں جاہ یا محفل بیٹھک اچ اوندا نال گھنڑ والا موجود ہے تاں وت او زندہ باد ہے پچھے اوندا ریڈیو تے کنٹریکٹ وی ہوسی تے ٹی وی تے الا سمیت فوٹو وی نظر سی۔ جیکر اینویں نئیں تاں وت جتنا وڈا دانشور ہے گھر بیٹھا مکھیاں مارے اوندی گالھ کوئی نہ پچھسی۔

ریٹھی خوبی سئیں! ایہ دانشوری نری پری ڈوجھیاں دی بھلائی چنگائی واسطے ہوندی ہے۔ بالکل سیاست والی

کار، جیویں سیاست دان عوام دی خدمت دے جذبے ء چ بڈ ہے ودے ہوندن تے مسائل دے سمندر ء چ ٹبی ماری راہندن تے صرف ووٹاں والے ڈینہاں جذبے کوں چوکھا کرݨ واسطے باہر نکلدن۔ اینویں دانشوروی خدمت خلق کریندن، نہ تاں آپ ایہ دانشور اندروں کامل تے مکمل ہوندن اتے انہاں کوں کوئی سدھ بدھ دی لوڑ نئیں ہوندی (بجھ لوک انہاں کوں جماندرو دانشوروی آہدن)۔ سارا سارا ڈینہہ ایہ لوک "انسانی حقوق" دیاں گالھیں کریندن۔ جگ جہاں دیاں قوماں تے تھیوݨ آلے ظلم تے ڈڈھپ دے خلاف احتجاج کریندن۔ جے کڈاہیں کوئی آہروں باہروں جھیڑا جھٹا تھی پووے یا کہیں سڑک تے کہیں کوں دھک پھٹ لگ پووے تاں اینویں منہ بے پاسے پھیر تے بکھے قدماں نال لنگھدن، جیویں کوئی حرام موئے زناوردی بو ہووے۔ وس وسیب دے ڈکھ درد نال انہاں داہاں ڈکھدے، اتے اپنیاں لکھتاں، نظم تے نثر وچ ایند اپٹنا پٹیدن، وت جڈاں انہاں دی دھانہہ فریاد حکمراناں تئیں پجدی ہے، تاں او انہاں کوں سڈ تے "قرب خاص" تے "خلعت فاخرہ" نال نواز ڈیندن۔ ول ایہے لوک انہاں حکمراناں دے حق وچ دلیلاں ڈیندن تے اپنیاں وسیباں دی جہالت، نااہلی تے مستی الستی دے رووݨے روندن۔

اپݨے وسیب ء چ تربیت تے تھیوݨ والے ظلم تے جبر انہاں دے خاص موضوع ہوندن، اتے اپنیاں تحریراں تقریراں وچ گج وج تے ایں ظلم دے خلاف آواز چیندن، تے ایں ظلم کوں روکݨ واسطے دھاڑ پٹ گھتیندن۔ پر جیکڈاہیں انہاں دی آپݨی دھی بھیݨ آپݨے حقوق دی گالھ چا کرے تاں اونکوں کفر دے برابر سمجھیا ویندے، تے اوں مرتد کوں قتل کرݨ واسطے کاتیاں کہاڑیاں کلا گھدن۔ اوں ویلھے انہاں دی ساری دانشوری، روشن خیالی انہاں دے بھیجے وچوں نکل چکی ہوندی ہے تے کورے دے کورے کودن نظر آندن۔

دانشوراں دا ہک بیا طبقہ وی ہے۔ جنہاں ء چ آنلیاں ڈسیاں ہوئیاں خوبیاں ء چوں کوئی نئیں ہوندی تاں او ہک وکھرے طریقے نال دانشوری دے خواب ڈیکھدن۔ انہاں ء چ زیادہ گنتری چڑھدی جوانی آلے نینگراں دی ہے۔ ایہ شودے کھوہاں وستیاں ء چوں پڑھݨ سکھݨ دی خاطر شہراں ء چ آندن تے اتھاں سرکاری دانشوراں دے ہتھیں چڑھ ویندن۔ وچارے انہاں دے گوڈے گٹے پکڑیندن تے گھر دے سڈ سوال کنوں لاتے سرکاری کم کارتئیں بج بج تے کریندن، پر او ظالم انہاں دے مستقبل نال کھیڈݨ دا مکروہ دھندا کریندے رہندن، ایہ تونئیں جو انہاں شودیاں دانہ کیریئر بنڑے تے نہ او دانشور بݨ سگدن، تے نہ وت او پچھوں تے منہ کرݨ جوگے راہندن۔

جیکر میں آپݨے گروان ء چ جھاتی پانواں تاں میکوں کوئی ہک گن وی ایجھا نئیں نظر دا۔ کیونجو نہ تاں میں کہیں کوں ٹکا بلہا سگھداں، نہ میڈے پلے پیسہ پا جو میں لائبریری بݨا سگھاں۔ کوئی دانشوروی میڈا سکا سوہرا کائنی، کہیں دے گوڈے گٹے میڈے کنوں نئیں پکڑیندے۔ کہیں ٹولے نال وی میڈا تعلق کائنی، ول بھلا تساں آپ سوچو جو میں دانشور بݨ سگھداں ......؟

مسرت کلانچوی

نندر

اج تریجھی رات ہئی زہرہ کوں جاگدیں ہوئیں۔ تاکی وچوں پیلا ادھورا چندر گھلاں کھاندا نظر دا پیا ہا۔ ٹھڈیاں ہواواں جیڑھیا ناہلیاں نال کھسکار کریندیاں پیاں ہن۔ ہن چپ کر گیاں ہن۔ ڈٹیہر جیڑھا فضا وچ کوئی درد یلا ڈوہڑا ودا اگاندا ہا پتہ نہیں کتھاں چلا گیا ہا۔ ہن تاں ٹڈیاں وی بولیندیاں بولیندیاں تھک گیاں ہن۔ ہر شے سم پئی ہئی۔ اسمان وی تے زمین وی۔

زہرہ جاگدی پئی ہئی۔ لحظے کھن کیتے اوندیاں پپلیاں ہک بئے نال رل ویندیاں۔ پر ول وی او جاگدی پئی ہوندی ہئی۔ وڈی ظلمݨ ہئی اوندی ممتا۔ اوکوں ذری جھی گھل وی نہ کھاوݨ ڈیندی۔ او ول ول نکے سعود دے متھے تے ہتھ رکھدی۔ بخار لتھا۔؟ ساہ ٹھیک آندا پئے؟ ممتا اوندے توں پچھدی تے اوکوں ول ول مسعود کوں ہتھ لاتے جواب ڈیونا پوندا۔ ایویں اج تریجھی رات وی لنگھ گئی۔ سویرے اوں ٹھڈے پانی نال ناشتہ کیتا تے سعود کوں چاتے ہمسائی نبیلہ کول چلی گئی۔

" نبیلہ - میڈی پیاری بھیݨ۔ بس اج دے ڈینہہ ایکوں آپݨے کول رکھ گھن۔ تیکوں ڈسیا ہم نا، سرکاری ہسپتال وچ کوئی بیڈ خالی نہ ہا۔ اج شام کوں میکوں تنخواہ مل ویسی۔ ایکوں چنگے جہے ہسپتال وچ داخل کرا ڈیساں۔ ول تیڈا کم ختم تھی ویسی۔

"بیمار بال کوں سنبھالݨ اسان کم کائینی۔ خیر رکھ گھندی ہاں۔ پر جلدی آونجیݨ۔"

زہرہ شکریہ آہدی چلی گئی۔

دفتر وچ اوندے سارے کولیگز کم وچ مصروف ہن۔ شعبہ ای اجھا ہا۔ کہیں دی ذرہ جھی غفلت نال کافی نقصان تھی ونجدا ہا۔ زہرہ وی آپݨے کمپیوٹر دے اگوں بہہ گئی۔ اے دفتری کم اوندی شخصیت نال ذرہ نہ رلدا ہا۔ اوہ نرم نرم جذبیاں تے سوہنیں سوہنیں لفظاں دا سنجوک کرݨ والی شاعرہ ہئی۔

اوندیاں نظماں ہر معیاری رسالے وچ چھپدیاں تے بھوں پسند کیتیاں ویندیاں ہن۔ خاوند دے فوت تھی ونجݨ دے بعد اوہ کلھی راہندی ہئی۔ وچھوڑے تے کلھپے دے ڈکھ نیں اوندے ہک ہک حرف کوں محبت دے مفہوم دے نویں رنگ ڈتے ہن۔ اوندا ادبی حلقیاں وچ ہک مقام ہا۔ تے دفتر والے وی

اوندی بہوں عزت کریندے ہن۔

اج ترے راتاں جاگݨ دے بعد نہ تاں شاعری دے لفظ اوندے نیڑے پے آندے ہن تے نہ کھپوڑدی زبان اوندی سمجھ وچ پئی آندی ہئی۔ او دماغ تے بہوں زور ڈیندے تے کم کریندی پئی ہئی۔ اوندیاں پپلیاں ولا ولا تلے نودیاں۔ مندر ہوا دے جھولے دی کار اوندیاں پپلیاں کوں چمدی تے او ولا سر چھنڈک ڈیندی۔ اج ترے ڈینہہ ہا اوں صرف چاہ پیتی ہئی۔ مہینے دے پھیکڑی ڈینہہ ہن۔ پتر دیاں دوائیں گھنݨ دے بعد او صرف چاہ ای پی سگدی ہئی۔ تے ہݨ تاں اوکوں ایویں لگدا ہا جو ہک کپ وی چاہ پی گھدی تاں چھنڈ آویسی۔

جیکر میں رنچ بریک وچ ہک ادھ گھنٹہ وی سم پوواں تاں فریش تھی ویساں تے شام تئیں سارا کم ارام نال کر گھنساں۔ اے خیال شعاع بݨ کے اوندیاں اکھیں وچ لشکیا۔

دفتر دے پچھوں ہک پلازہ ہا۔ اوندا کلاس فیلو ریحان پبلشر ہا تے اوندا اتھاں دفتر ہا۔ دفتر دے نال ای ہک وڈا کمرہ ہا۔ جیندے وچ بہوں ساریاں کتاباں دی تندیر لگی پئی ہئی۔

او ہک چاتے جلدی نال ریحان کول چلی گئی۔ اوکوں ساری گالھ ڈس تے بولی " ریحان ! میڈے گھر آون ونجݨ دا رستہ ای ہک گھنٹے دا ہے تے اتنی دیر دی میکوں بریک ہے۔ جیکر میں صرف ہک گھنٹہ کتاباں والے کمرے وچ سم پوواں تاں سارا مسئلہ ای حل تھی ویسی۔"

"نہیں نہیں ! ریحان ویل گیا۔ کوئی گاہک اتھاں چلا گیا یا گھروں کوئی اتھاں آ گیا تاں کیا آکھسی جو میں اڈے ہک عورت کوں سمائی بیٹھاں۔"

"عورت" زہرہ دا الاسنگ وچ پھس گیا۔ میں تاں اتھاں تیڈی بھیݨ دی حیثیت نال آئی ہاں۔ تیڈی کلاس فیلو۔"

"او تاں ٹھیک ہے زہرہ ! پر پلیز آپݨے تے میڈی پوزیشن کوں سمجھ۔ آئی ایم سوری زہرہ۔"

زہرہ پوڑیاں لہندی پئی ہئی جو ہکدم اوکوں خیال آیا ایں پلازے دے نال ای فلیٹ ہن۔ ہک فلیٹ وچ اوندے چھوٹے بھرا دا دوست سلمان رہندا ہا۔ ڈوجھے شہر توں اتھاں پڑھݨ آیا ہا۔ میڈیکل کالج دے پہلے سال وچ ہا۔ ویک اینڈ تے زہرہ دے بھرا کول آویندا۔ ویہہ اکویہہ سالاں دا سدھا سادا انیگر۔ ہن تاں کالج کنوں آ گیا ہوسی۔

زہرہ نے سوچیا تے فلیٹ دی بیل کیتی۔ سلمان باہر نکلیا تاں زہرہ کوں سکون جیہا مل گیا۔ اوں سارا مسئلہ اوکوں ڈسیا

''صرف ہک گھنٹہ کیتے مانی''
''نو پرابلم باجی۔ تساں میڈے کمرے وچ سم پو میں نال والے کمرے وچ بہہ ویندا اں۔''
''اچھا۔ اتھاں کوئی ڈسٹرب تاں ناں کریسی ؟''
''کوئی ناں باجی'' سلمان نے جلدی نال بیڈ شیٹ سدھی کیتی تے سرہانا رکھ کے ڈوجھے کمرے چلا گیا۔
زہرہ بیڈ تے ایویں ڈھی جیویں صدیں دا پینڈا بھوگ تے آندی پئی ہووے۔ نندر نے اوندیاں اکھیں تے آپنا ہتھ رکھ ڈتا۔
حالی پنج منٹ ای تھئے ہوسن دروازہ وجیا۔ زہرہ نے وڈی مشکل نال اٹھی تے در کھولیا۔ سلمان لفافے وچ سموسے گھدی کھڑا ہا۔
''اے کھا گھنو باجی۔ تہاکوں بھکھ لگی ہوسی۔''
''او ہو رکھ ڈے۔ اے تاں ونجن ویلھے کھا گھناں ہا۔ کچی نندر و چوں اٹھا ڈتی۔''
زہرہ اختی تھی تے بولی تے ول جیویں اوکوں آپنی غلطی دا احساس تھیا۔
''تھینک یو مانی۔ ایں تکلف دی لوڑ تاں ناں ہئی۔ رکھ ڈے۔ اٹھی تے کھا گھنساں۔''
اے آکھ تے زہرہ نے در ولایا تے بسترے تے ڈھہہ پئی۔
کجھ دیر بعد ولا در کھڑکیا۔ زہرہ دا ماغ تنور دی کار تپ گیا۔ اوں در کھولیا تے وڈی مشکل نال آپنڑے لہجے کوں نارمل کرتے پچھیا۔
''ہنڑ کیا گالھ ہے۔''
''باجی۔ میڈا اتھاں پین رہ گئے۔ میں ضروری نوٹس ہٹاوٹنے ہن۔''
''اچھا۔ ہنڑ در کھلیا پئے۔ میکوں ناں جگاویں۔ جو کجھ گھنڑا ہووے چپ کرتے گھن گھنیں۔''
زہرہ نے اباسیاں گھندیاں آکھیا تے بسترے تے چلی گئی۔
زہرہ کوں ستیاں ڈاہ منٹ وی ناں تھئے ہوسن جو کچی پکی نندر وچ اوکوں ایویں لگیا جیویں کوں خواب وچ اوندے والاں تے ہتھ پھریندا پیا ہووے تے ول اے ہتھ اوندے کن توں تھیندا گل تئیں آگیا ہا۔
زہرہ نیں اکھیں کھول ڈتیاں اپنڑے اتے سلمان کوں نویا ڈیکھ تے اوندا ساہ کھڑ گیا۔ اوہ اٹھنڑ لگی تاں سلمان نے اوندے ڈوہیں مونڈھیاں تے آپنڑے ہتھاں نال بار سٹیا۔
''سم پو زہرہ۔''
اوہ ہولے نال نرم لہجے وچ بولیا۔

"زہرہ۔۔؟"

اوہ ہک جھٹکے نال اٹھی بیٹھی تے آپݨا بار چاتے تکھے تکھے باہر نکل ڳئی۔

کمپیوٹر دے اڳوں بیٹھی زہرہ تے نندر تاں ول ول حملہ کریندی ای پئی ہئی۔ ہݨ ذلت دے احساس نے وی اوکوں لہولہان کر ڈِتاہا۔ او ندے اڳوں لال خونی رنگ کھنڈ ڳیاہا۔ تے اوکوں کمپیوٹر دے لفظ وی رتے لال پئے نظر دے ہݨ۔ پتہ نئیں چھٹی تئیں او کیا کریندی رہی۔ شام کوں تنخواہ گھن تے او گھر بھڄی۔

اگلے ݙینہہ بال کوں ہسپتال داخل کراتے او دفتر ڳئی تاں باس نے او ندیاں کل دیاں غلطیاں ڳݨوا تے آپݨا نقصان ݙسیا۔

او باس جیڑھا احترام وچ او ندے نال کھڑا تھی تے ڳالھ کریندا ہا۔ اج غصے وچ پتہ نہیں کیا کیا پیا آہدا ہئی۔ دفتر وچ او ندی عزت دا جیڑھا تاج محل اسریا ہویا ہا ڈھڑام کرتے زہرہ دے اتے ان ڈھا۔

بال پتہ نہیں ٹھیک تھیا یا نہ۔ پر او مہاندری شاعرہ جیڑھی صرف ہک گھنٹہ کیتے سمݨ چاہندی ہئی برین ہیمرج نال دی نندر سم پئی۔

حکومتِ پنجاب کنوں کالجیں تے لائبریریئیں کیتے منظور تھیاں ہوئیاں کتاباں

نمبر	کتاب	قیمت	نمبر	کتاب	قیمت
۱	لغاتِ فریدی	۴۰/=	۱۰	فردوس ٹھگالی	۵۰/=
۲	سرائیکی اردو ڈکشنری	۲۵/=	۱۱	خواباں وچ خیال	۲۰/=
۳	سرائیکی اردو بول چال	۳۰/=	۱۲	سچ پھلاں دی سچ ڈکھاں دی	۲۰/=
۴	سرائیکی قواعد تے زباندانی	۴۵/=	۱۳	رستم تے سہراب	۱۵/=
۵	سرائیکی اور اس کی نثر	۵۰/=	۱۴	کتکالیاں	۱۵/=
۶	سرائیکی زبان تے ادب	۵۰/=	۱۵	توبہ زاری	۳۰/=
۷	سرائیکی شاعری دے اوزان تے قوافی	۲۰/=	۱۶	کوڑا خواب	۱۵/=
۸	سرائیکی سمل	۱۵/=	۱۷	سوہݨے داخلق	۳۰/=
۹	سرائیکی مطالعے دے سو سال	۵۰/=	۱۸	خیابانِ خرم	۴۰/=

ملن دا پتہ :۔ جھوک سرائیکی سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور

بشریٰ قریشی

لال بتی

سکینہ زور نال پھلیں دی ٹوکری بھکائی ۔ رتے رتے گلاب دے پھل اتے انہیں دیاں پتیاں چھوٹے جہیں کمرے وچ کھنڈ گیاں ۔ کمرے دی ہک چنڈ جیڑھی بورچی خانے دے طور تے استعمال کیتی ویندی ہئی، اوندے وچوں ماء اٹھی کے جلدی نال سکینہ دے کولھوں آئی، اوں گھبرائی ہوئی آواز اچ پچھیا

''خیر تاں ہے سکینہ ! کیوں کاوڑ وچ ہیویں کیا وت پھل نئیں وکے ؟''

''ہا اماں ! اج پھل نئیں وکے''

''پھل نئیں وکے تاں ایندے وچ انہیں دا کیا قصور اے جو توں اتنی بے دردی نال انہاں کوں بھکا ماری۔ رزق دی توہین نئیں کریندی پتر !'' اوں کمرے دے تل تے کھنڈے ہوئے پھل چنڈیں آکھیا۔

سکینہ کوں آپنی غلطی دا احساس تھیا تاں اووی پھل چنڑ پئے گئی۔ ''ہاء توں ٹھیک آہدیں۔ انہیں دی تاں میں بہوں حفاظت کریندی آں پتہ اے اماں ...... جتھاں میں کھڑی راہندی ہاں اِتھاں ذرا جیہاں پچھانواں ہوندے تے میں وی پھلیں کوں رکھی کھڑی راہندی آں ۔ آپ سارا ڈینہہ دھپ تے کھڑی راہندی آں جو کتھائیں ایہ پھل کماٹنے نہ تھی ونجن۔ اماں توں وی تاں میکوں کہیں ویلے پھل آہدی ایں ۔''

''ہا پتر ! توں میڈا پھل ای تاں ہیویں ۔ تیڈی خوشبو نال تاں میڈی ساہ آندی ویندی اے۔''

''اماں ہک گالھ آکھاں میں وی پھل آں ایہ وی پھل ان۔ میں تے آپنے پھلیں دی اتنی حفاظت کریندی آں۔ پر توں تاں اینویں نیویں کریندی۔ میں سارا ڈینہہ کپڑا پیا پیا کیں انہیں تیں سٹیندی آں تے توں میکوں دھپ تے بھیج ڈیندی ایں ۔''

''انجھیاں گالھیں نہ کیتیاں کر سکینہ ، تیکوں کیا پتہ میں تیڈے بھالے دی سولی تیں کتنی اوکھی تھی کے پاہندی آں۔ میں وی تاں سارا ڈینہہ کم کریندی آں۔ تیکوں پھل پو ڈیندی آں۔ پھل کٹھے کر آندی آں۔''

''ایہ تاں صحیح اے پر میڈے حصے وچ بہوں اوکھا کم ہے۔ میڈے کولوں تاں سر کجڑ کیتے بو چھنڑ دی

کائی۔ ہک لیراے جیہڑی نہ سی ڈکھیدی اے تے نال وھپ "
ماء تڑپ کے اوکوں گل نال لاگھدا۔ ہک ممتا ای تاں ہئی اونکوں ڈیوٹ کیتے۔ اپنی ڈسکار ٹھڈے ساہ وچ لکا کے اوں سکینہ کوں سینے نال لاگھدا۔ جو ایندی آواز اوندے کنیں وچ سیسے آلی کار لہندی پئی ہئی۔ ڈسکار دفن کیتس تاں ہنجوں واہوٹ لگ پئے۔ سکینہ دے رخ تے ہنجوں دیاں پھینگاں ڈگیاں تاں اوں سرچا کے آکھیا "اماں وت توں رووݨ پئے ڳئی ایں۔ توں تاں آہدی ہانویں جو زندگی ہک کھیڈ اے۔ کوئی بازی کیویں کھیڈدے اتے کوئی کیویں۔ ایہ کینجھی کھیڈ اے جیندے وچ توں ہمیشہ رو پوندیں۔ اماں رقیہ کوں ہیں واسطے اپنی کھیڈ وچوں کڈھ چھوڑیندے ہیں جو جیڑھے ویلھے او ہرݨ پوندی یا اوکھی تھیدی اے رووݨ پئے ویندی اے۔ میکوں اوندے کولھوں بہوں کاوڑ لگدی اے۔ اماں توں وی او ہو کم کر ڈیتی۔ توں رو ویسیں تاں تیکوں وی زندگی دی کھیڈ وچوں کڈھ چھوڑیسن۔ "
ماء رووݨ بھل ڳئی تے اوندیاں ڳالھیں تیں غور کرݨ پئے ڳئی ۔ " سکینہ ! تیکوں ایہ ڳالھیں کون سکھیدے۔ "
"کوئی ناں اماں ! ایہ ساریاں ڳالھیں توں آپ کر کے بھل ویندیں۔ "
"اچھا ایہ ڈسا جو کاوڑی کیوں ودی ہانویں جیڑھے ویلھے تیکوں ہر شے دی سمجھ اے ؟"
" اماں میں تاں لال بتی تے ناراض تھئی ودی آں۔ اماں او میڈی سہیلی اے میکوں او چنگی لگدی اے کیوں جو جیڑھے ویلھے او بلدی اے تاں میکوں پھل ویچݨ دا موقع مل ویندے۔ اج میں اوندے کولھوں رسی ودی آں۔ جیڑھے ویلھے کوئی پھل گھنݨ پوندا ہا او وسم ویندی ہئی۔ او جلدی نال اگوں ودھ ویندے ہن۔ پتہ اے اماں...... میکوں اے لال بتی چنگی وی لگدی اے تے میکوں حیرت وی تھیندی اے جو ہک نکی جہی بتی ایہ سویں کاریں کوں روک ڈیندی اے۔ اماں کہیں ویلھے میڈا دل آہدے جو میں وی لال بتی بݨ ونجاں میڈے اشارے تیں اینویں مخلوق رک ونجے۔ اماں ایہ میڈی دلی خواہش اے۔ بندہ جیڑھا کجھ سوچیندا رہ ونجے او تھی ویندے۔ کل کرموں بابا ایہ ڳالھ اپݨے پتر کوں ڈسیندا پیا ہئی۔ اماں میں وی ارادہ کر گھدے جو ہک ڈینہہ میں وی لال بتی آلی کار پوری ٹریفک روک ڈیساں...... توں تاں گھر بیٹھی ہوسیں۔ تیکوں پتہ کیویں لگسی۔ "
ماء حیرانی نال اوندا منہ ڈیہدی رہ ڳئی۔
دنیادے کثیف تے گندے سمندر وچ ساہ گھنن دا ایہو تے ہک ذریعہ ہئی۔ کہیں کہیں ویلھے اونکوں اینویں لگدا ہا جو سکینہ دیاں ڳالھیں کہیں خاص واقعے دا اشارہ ہن۔ خدا جانے کیا تھیوݨ آلا ہے۔ ایندے

اگوں اوکجھ نہ سوچ سگدی ہئی اوندے گھر دا ڈیوا سارا ڈینہہ طوفان دی زد وچ ہوندے۔ اللہ اوندی حفاظت کرے۔!

سکینہ دا پیو وی اینویں گالھیں کریندا ہا او نکوں وی کہیں دی نظر کھا گئی۔ او سکینہ کوں وی ہمیشہ ڈیندی ہئی جو" توں کہیں نال الایا نہ کر"

ہک ڈینہ سکینہ گھر آئی تاں اوندے رخ تیں پگھر دے ہلکے ہلکے قطرے ہن، ماء گھبرا کیں پچھیا: " کیا گالھ اے سکینہ؟"

"کجھ نئیں اماں! کیا میڈے منہ تیں کوئی شے لگی کھڑی اے"

"کیوں پتر کیا ہے؟"

"اماں ہک جوان اج بہوں غور نال میڈو ڈیہدا پیا ہا۔ اوں میکوں آکھیا تے کجھ نئیں پر اوندے اکھیں کنوں میکوں بہوں ڈر لگدا پیا ہا۔"

ماء غور نال سکینہ دو ڈٹھا تاں اونکوں احساس تھیا جو سکینہ دے منہ توں نظر ہٹاون دل نئیں کریندا۔ او عمر دی انجھی منزل تیں آ پجی اے جتھاں سب کجھ وٹیج ویندے شکل شباہت، جذبے، سوچاں تے اونکوں ڈیکھن آلیاں دنیاں دیاں نظراں۔

سکینہ دی ماء دا دل دہل گیا۔ اوں جلدی نال اکھیں تلے سٹ گھدیاں۔

اوں ول سوال کیتا " کیا ہے اماں؟ توں کیا سوچن پے گئی ایں؟ اچھا ہٹ میں آپ شیشہ ڈیہدی آں"

"ناں ناں سکینہ! توں شیشہ نہ ڈیکھیں" او نہ چاہندی ہئی جو سکینہ کوں احساس تھیوے جو اوندے وچ کئی گالھ توجہ ونڈاون آلی اے۔ کتھائیں ایہ احساس تے عمر دا ایہ دور رُل نہ ونجن۔ جیکر ایہ رُل گئے تاں سکینہ کوں بہوں دور گھن ویسن۔ اوندی حیاتی وی ہک پھل جتنی تھی ویسی جیکوں کوئی گھڑی ڈو گھڑی نال رکھن واسطے گھنسی تے ولا زمانے دی دھوڑ تے مٹی دے حوالے کر ڈیسی۔

"نہ سکینہ دھیریں شیشہ نئیں ڈیہدیاں۔ شیشے وچ بدروحاں قید ہوندن۔ جیڑھیاں ڈیکھن آلیں تے قبضہ کر گھدن۔ پچھے جیرھا کجھ چاہندن اوں اوں چھوہر کولھوں کرویندن۔"

"واہ اماں! توں وی عجیب گالھیں کریندی ایں۔ انہیں کوں بدروحاں کجھ نئیں آہدیاں جیرھیاں کاریں وچ بہہ کے شیشہ ڈیہدن۔ پتہ ہئی اماں جیرھے ویلھے لال بتی بلدی اے تاں اکثر تریمتیں شیشہ کڈھ کے ڈیکھن پے ویندن۔ او دھیریں نئیں ہوندیاں یا انہیں دے شیشے وچ بدروحاں کائنی ہوندیاں۔"

"ہک تاں تیڈے نال گالھ کرن فضول اے۔ انہیں تریمتیں دے بر تیں وسیب دے پیریں دا ہتھ

ہوندے ۔ جیرھا انہیں کوں بدروحیں کنوں بچیندے ۔ اساں تے بے پیرے تے بے سینگے ہیں ۔ پتر ! اساکوں ایہ گالھیں زیب نئیں ڈیندیاں ۔"

اوں ماء دی گالھ من گھدی ۔ پر ذہن دی کہیں چنڈ وچ ایہ خیال وی پیہہ ڳیا جو میں انہیں بدروحیں کوں ضرور ڈیکھساں ۔ ہئے ڈینہہ او ڳئی تاں اوہندہ وی آ ڳیا ۔ اووی شاید فٹ پاتھ تیں جتیاں پالش کرݨ آ ٻاہندا ہئی ۔ سکینہ کوں اوندے ڈیکھݨ نال کاوڑ لگدی ہئی ۔ ہک ڈینہہ او کاوڑ وچ آ کے اوندے کولوں ہلی ڳئی ۔ اوندے کولہو پچھݨ پئے گئی جو کیا میڈے منہ تیں روغن تھیا کھڑے ، توں میڈو غور نال ڈیہدا ایٹھیں ۔

اول خبیث کھل کھل کے آکھیا جو " تیں کڈاہیں شیشہ نئیں ڈٹھا ۔ ڈیکھیں ہا تیں میڈے کولہوں پچھݨ دی جائے ...... اوں گالھ ادھوری چھوڑی ڈتی ۔

سکینہ اتھوں ول آئی تاں ولا ولا اوندے ذہن وچ اوں جوان دی گالھ آندی پئی ہئی ۔ پر اونکوں اوندے ڈیکھن کنوں کاوڑ لگدی ہئی ۔ ات واسطے اوں زیادہ نہ سوچیا ۔ ماء وی اوں ڈینہہ دی الجھن وچ ہئی ۔ او وی سمجھدی ہئی جو سکینہ کوں گھر بلہاوݨ دا ویلہا آ گئے ۔ ہک ڈو ڈینہہ اوں اونکوں بہانے نال کم تے نال ونجݨ ڈتا ۔ جیرھے ویلھے توا پٹھا تھیا تاں مجبوراً اونکوں ولا بھیج ڈتس ۔ ہݨ او سویرے کنوں لا شام تئیں بے قراری نال دھی دا انتظار کریندی ہئی ۔ اونکوں سمجھا وی چھوڑیندی ہئی جو وادھو گالھ کہیں نال نہ کریں ۔ میں معذور نہ ہوواں ہا تاں تیکوں کم تیں نہ بھیجاں ہا ۔ او اونکوں زمانے دے اچ جھک سمجھیندی رہ ویندی ہئی ۔ کوئی گالھ تاں اوندی سمجھ وچ آندی ہئی تے کہیں کوں او گھر رکھ کے ہلی ویندی ہئی ۔

ہک ڈینہہ اوں شیشہ ڈٹھا تاں حیران رہ ڳئی ۔ ماء جیرھے آسیب کولہوں ڈریندی ہئی ہکے ڈینہہ او اوندے قبضے وچ آ ڳئی ، اونکوں احساس تھیا جو او ڈیکھ دی شے ہے ۔ کوئی ڈیکھے تاں برا مناوݨ دی گالھ نئیں ۔ اونکوں فٹ پاتھئے موچی دیاں گالھیں سمجھ آون پئے گیاں ۔ ول او ہک دم چپ کر ڳئی ۔ ماء دیاں ڈسیاں ہویاں گالھیں وی اوندی سمجھ وچ آوݨ پئے ڳیاں ۔ او کجھ سمجھ کے اتے کجھ اݨ سمجھیاں کر کے ٹری ۔

اج او ویندی پئی ہئی تاں بہوں چپ ہئی ۔ ہک ہک پھُل کوں غور نال ڈیہدی ٻیٹھی ہئی ۔ ماء اونکوں ڈٹھا تاں سوچݨ پئے ڳئی ۔ جو کیا گالھ اے ۔ اج اوں ماء نال نہ الایا ۔ چپ کر کے ہلی ڳئی ۔ ماء دا دل آہدا پیا ہا جو اج او نکوں روک گھنے ۔ پر او نہ روک سگی ۔ فٹ پاتھ تیں آئی تاں او جوان پہلے آیا بیٹھا ہئی ۔ اج ٹریفک دا رش بہوں گھٹ ہئی ۔ او پھلیں تیں سِنا کپڑا سٹیندی ہئی ۔ پانی دا نلکا ذرا ہٹ کے ہئی ۔ او کپڑا چا کے

اٹھاں ڳئی۔ کپڑا اپا کیں پھر دی پئی ہئی او او تھائیں بچ ڳیا۔ اوں او ندا رستہ روکݨ دی کوشش کیتی۔ او جلدی نکل ونجݨ چہندی ہئی ۔ اوں پچھلیں تیں کپڑا سٹیا۔ اج فٹ پاتھ تیں کئی کاناں ہئی۔ ہوں ویلھے لال بتی بلݨ پے ڳئی۔ تھوڑی یہوں ٹریفک ہئی او رک ڳئی۔ تاں اوں سوچیا جو بھج کے سڑک پار کر ونجاں۔ او درکدے ہوئیں سڑک تے آ ڳئی۔ او پچھو آندا پیا ہئی او نکوں ݙیہدے ہوئے او نکوں پتہ نہ لڳا جو کیڑھے ویلھے لال بتی وسم ڳئی۔ تے ہک تیز رفتار گاݙی سکینہ کوں تلے ݙے ݙتا۔

سارے ݙینہہ دی رکی ہوئی ٹریفک اچانک کٹھی تھی ڳئی۔ سکینہ دا خون پوری سڑک تیں کھنڈیا پیا ہئی۔ ٹریفک رکی کھڑی ہئی۔ ساری سڑک بند تھی ڳئی ہئی۔

سکینہ دا خون اج لال بتی بݨ ڳیا ہا۔ اوندی مد تیں دی سک پوری تھی ڳئی ہئی پر او آپ نہ ݙیکھ سڳدی ہئی۔ خون کوں ݙیکھ کے ساری ٹریفک جام تھی ڳئی ہئی۔ آپ کوں بچاوݨ کیتے اوں لال بتی دا سہارا گھدا ہا۔ پر لال بتی اوندے نال وفا نہ کیتی ہئی۔ اوندی سہیلی اج اوندے کیتے عزرائیل ثابت تھئی ہئی۔ سک دا پندھ آخر بندے کوں منزل تیں پچا ݙیندے۔ اونکوں لال بتی آلی کار طاقتور بݨݨ دا شوق ہا ایں طاقت دی قیمت اوندی زندگی ہئی۔ ٹریفک رکی پر اوندے خون نال ۔ ماء کوں جیرھے ویلھے پتہ لڳا تاں او پاڳل تھی ڳئی۔ سکینہ دی موت اونکوں لال رنگ کولھوں خوف زدہ کر ݙتا ۔ لال بتی ݙیکھ کیں او ہݨ وی چیکاں مارن پے ویندی ہے ۔ تے او ایہو کجھ آہدی اے جو ایہا بتی نہ وسمائے میڈی سکینہ ٹپدی پئی اے۔ ایہ ٹپ ونجے تاں ول وسمئے۔ او لنگڑا کے ٹردی ہوئی اج وی سڑک تیں آ ویندی اے اتے لال بتی کوں ݙیہدی اے، کہیں ویلھے روندی اے، کہیں ویلھے کھلدی اے۔

جہانگیر مخلص

سانولا رنگ ونگرے وال تلوار نک پتلے تھوڈ منہ متھا کھلا تلی واٹویاں مچھاں،
جھاں شکلوں مسکین اللہ راسی بھولا بھالا صحیح سچ دا یتیم عملاں دا پُر قد پنج فٹ ڈاہ انچ سارے لنگ سلامت
پر زبانوں بتوا، ٹنڈا منڈا پر ہک رگ ودھ۔ بہترین اتھلیٹ، شاندار فٹ بالر، چوٹی دا سا نکلسٹ من بھاوݨا
گلوکار جبلی پند ھیڑو جیرڑھا سجݨ ہک واری ملئے اوول سک اچ ہے جئیں بکن سئیں اوزیدار دا ابجھا۔ خوشی دے
سے ایندے یا جھوں ادھورے سرائیکی زبان دا ابھرا انقلابی شاعر، سجݨ سمجھ گئے ہوسن، جیرڑھے نی سمجھے
اودلا تمھن۔ سوہݨا ایہہ ہن ساڈے نکے لادے یار تے مھلاں دے سنگار جہانگیر مخلص سئیں، مخلص تاں
قلمی ناں تھیا۔ انہاں دا اصلی تے سرکاری ناں ملک جہانگیر عبد الغفور نائچ ہے۔ جاہ ٹکاݨا ادبییں، شاعریں
گلوکاریں تے فنکاریں دا شہر احمد پور شرقیہ جیندے اتے مخلص کوں ماݨ ہے، آہدے:

ساکوں ہند تے سندھ پیا جاݨے

اساں لوک ہیں احمد پوری

سن سٹھ وچ بارہویں مہینے دی ویہہ تاریخ کوں جمیئے پیٹ گھروڑی، سکدیں لوہندیں دا، جایا منت
منتیں دا، سوریا پیر فقیریں دا، ترائے بھینیں دی اکھ دا تارا، تریہہ سالا کنورا (ہݨ کھارے چڑھ گئے)
ہݨے دا موسم پوہ دا پالا۔ اللہ جاݨے جو ویلا کیا ہا۔ اساں وی ڈھیر تحقیق کینی کیتی۔ پر سجݨاں دی ہکو رائے
ہے جو ملک صاحب ٹھیک ڈینہہ دے بارہاں وجے جمے ہوسن جے بارہاں وجے نی جمے تاں بݨے ٹھیک ڈینہہ
دے بارہاں وجے ہوسݨ، ایں ڳالھ تے ساری سنگت دا ایکا ہے جے کہیں بھرا کوں شک ہووے تاں
ساڈے نال لین ملاوے۔

مخلص ڈھیر مُد چپ رہیے بولیئے تاں چُپ تھیوݨ او کھا لگدے نینگر جتھ بیٹھا ہووے ایویں ہندے
کٹھے تھی ویندن جینویں گُڑ اتے مکھیاں۔ راہ ویندے نال کھڑیسی، نہ چکسی دھک مارݨ کنوں، عادت توں
مجبور اے۔ کیا سونہاں تے کیا اَݨ سونہاں کتھائیں بہہ جو ونجے جان چھڑاوݨ او کھا تھی ویسی۔ پچھاڑی او
جوڑ ہے رب داناں۔ مجال ایندی سنگت اچ بیٹھا بندہ ایڈے سر کے یا اُوڈے پھر کے کُکھاں اچ ہتھ گھتوا

ڈیندے۔ اجکل جیڑھی شاعری کریندا پئے ڈکھائے ہک نہ ہک ڈیہاڑے ڈھیچ کھڑسی۔ شاعری ہیں شروع کیتی ہس ایہو ستا سی اٹھا سی اِچ منڈھ اِچ تاں لُڑھ مریندا رہ گیئے۔ ہݨ مسیں بندہ ونج بݨئے (شاعری دے حساب نال) نتاں عمل او ہے ہن اِس جیڑھے ہن۔ پوݨ سٹ جیڑھی شاعری کیتی ہس او نکوں چھوہر چھیہر، نینگر بکر وڈے مزے نال سݨدن۔ چساں چیندن لیمھاوں و ہیندن۔ شاعری کیتی ہس قہر کیتس مار گھتیس جے میں اتھ نمونہ کلام لکھ چھوڑاں تاں اللہ جانے کیا تھیوے۔ اگے ای سرائیکی زبان دا گھوٹ ظفر لشاری مخلص کنوں پرے بھجدے تے کن مریندے حالانکہ گالھ ہک نکے جہیں قصیدے دی ہے جیڑھا جو بلوچاں دی شان اچ لکھیا گیئے بول ہن:

وے بلوچو کجھ تاں سوچو

میں نیانڑ کوں نہ رولو

ظفر خاں دے علاوہ وی ڈھیر بندے ایجھے ہن جیڑھے مخلص کنوں وَٹ تے رہندن متاں کہیں ویلھے نوہو بلا مار گھنے۔ بندے دے پھٹݨ دا کوئی پتہ لگدے۔ ہک دفعہ تھیا ایں جو مخلص دے ہک یار دی شادی گنیج گئی اوں اللہ دے رتے ساری سنگت ساتھ کوں سݙیا کانڈھا ݙتا پر مخلص کوں نہ سݙیس، جان تے نہ سݙیس جو منہ پھٹ ہے۔ متاں بیادری اچ گندی کرے۔ تھیا تاں کھوچر ابندہ، سیت ہر گئی جوان دی ـ مخلص کوں پتہ لگ گیا آخر لگنا ہا۔ سہرہ لکھ کتابت کروا ساری کانڈھ اچ ونڈا ݙتس، ول تاں او تھئی جو دشمن نال نہ تھیوے ہر پاسے ٹل ٹل پئے گئی۔ ڈو ڈو تھی گئی ۔ سہرے دے بول ہن:

سہرا لکھے می یار دا

ہک یار دا مُردار دا

۔ ۔ ۔ ۔ جو ہا کردار دا

مخلص وڈے ہانڈھے آلا نینگر اے۔ ہانڈھا ہنڈھن ایں کنوں بس ہے۔ راہ ویندے نال بس وچ، گاڈی اچ منٹ اچ رشتے داری ہنڈھ گھنسی، بندہ بھانویں تھر دا ہووے تے بھانویں شمالی علاقے دا۔ اتھائیں ٹھک ونج تھیسی۔ میں حیران آں ہر زبان دے بندے نال ہر مزاج دے بندے نال فٹ اے۔ الخی ملخی یار ہمیں ۔ پاکستان تاں اپݨا گھر تھیا۔ غیر ملکاں اچ تعلقات ہمیں۔ ایہ نی جو چھڑے جواناں نال تعلقات ہوون، رناں جواناں دا خادم اے۔ مخلص ہر فن مولا کھیڈاری اتھلیٹ، سائکلسٹ۔ کئی واری احمد پوروں کوئٹے، آزاد کشمیر تے لاہور تئیں ٹیم گھن تے گیئے۔ سرادر عبدالقیوم نال آ ونج رہ گئی ہس۔ ہک پھیرے اوندا مہمان ونج تھیا۔ اوں شودے صدارتی شیلڈ ڈے تے جان چھڑوائی۔ محمد خاں جونیجو

(بہشتی) نال وی وڈی رام ست ہس۔ ہک دفعہ چوڈاں اگست دے مُدب تے اونکوں ونج ملیا ہا۔ ایہ
نال اللہ اونکوں سنبھال گھد اتاں ایہ اوندے بر ہا۔

مخلص پہلا سرائیکی تے پہلا پاکستانی اے جیہنوں امریکہ دے کلب (The Internation-al Bicycle Association) جیہڑا جو امریکہ دی ہک ریاست (Montana State) اچ ہے، رجسٹر ڈکیتے تے نال امریکہ آونڑ دی دعوت وی ڈِتی اے۔ آؤ گالھ کرو آخر کرنٹ ہن جوان اچ تاں امریکہ آلے ای سڈیندے کھڑن۔ پاکستان اچ تاں خیر مارکہ منہ پکھیندن۔ بہر حال ٹھیک ٹھاک عزت ہس۔ احمد پور آلے گھاہ نی گھتیندے احمد پوروں نکلد او نجے ول ہتھ نی آندا۔ جیندے ہتھ آوے او ہو دبی ویندے۔

مخلص ہیرا جوان اے ہیرا۔ پر حالی تیئں کہیں تاج اچ فٹ نی تھیا۔ فٹ ای کیا تھیوے تخت تاج تاں رہ نہ گئے۔ اللہ چاندا کھڑے جے مخلص مغلاں دے دور اچ جمد اتاں مغل کھل تے بازوں ڈیندے نال جاگیراں وی، پنج ہزاری سَت ہزاری دا خطاب ای ملد اپر قسمت شودے دی ہک تاں جمیا لیٹ اے ول جمیا سرائیکی وسیب اچ اے جتھ انسان بُجھ مَر دن کتے مکھنڑ کھاندن۔ پر مخلص خوش اے آہدے حاجی صاحبا! لکھ بُجھ ڈُکھ ہووے پر دھرتی اپنڑی ہووے۔

مخلص کپڑا لٹا وی چنگا پیندے دھاتا پوتا وی راہندے۔ اپنڑے آپ کوں کچیند امخیند اوی ڈاڈھا ہے۔ پر قدرت رنگ زری چوکھا چڑھا چھوڑ یئے۔ رنگ ای ایں پکاا ے جو پھٹنڑ داناں نی گھندا۔ لکھ کچیندے مجال زری فرق پووے۔ ایمان نال وڈے گُنڑاں آلا جوان اے۔ کوئی ہک ہووے تاں لکھاں۔ موٹر سائیکل آمنگسی۔ حاجی صاحبا! زری موٹر سائیکل تاں ڈکھاویں ہا، دیرے نواب اچوں تھیا آواں۔
"یار مخلص ولنڑ دی چیٹ کریں، میں ضروری کم ونجنے" بس ول ڈاڈھی اہر کریسی۔ وڈا تکھا جوان اے بۓ ڈیہاڑے آکھڑ سی۔ جیہڑ ھلے روح تھیوِس۔ دِل منگد ابھجد ا آسی۔

ساکوں تاں پاڑا گھاٹے اچ پیا کھڑے۔ کیا کروں ہڈی وی نسے چاسگدے۔ پیو ڈاڈے دی جائید اد اچ بیٹھے ہیں۔ ونجوں تاں کیڈے ونجوں گرمی ڈیدھے نہ سردی ٹھک آتھیدے۔
"حاجی صاحبا! بازار جلوں ہا"
"چلو سئیں۔ چوکھا کم اے"
"ہم گیوسے تے ولیوسے"
جڈاں دی رلے گھن تے ولیسی، ہوں ڈیہاڑے میڈے بال بُکھ سکسن۔ ویلے بر ولساں تاں سودا ای گھنڑ ڈیساں۔

رفعت عباس

اچ کاشی گری

کوئی دوروں ݙیکھے تاں، نیل کنٹھ پئے اݙدے، شہر دیاں ڳلیاں اتے تردے، اچیاں جھکیاں ماڑیاں واہندے، نیل کنٹھ پئے اݙدے

پر جے نیڑے ونجو، چار چفیرے گھم تے ݙیکھو، "بھانویں ایہہ کوئی مینہہ پیا وسدے، پنڈے اتے کنیٹاں پوندن کپڑے نئیں پسدے، یا وت سکھی دھپ وچ ٹھڈی واگھل پئی ہے"

بھانویں کہیں پاسے کھڑ ݙیکھو، نیل کنٹھ تاں چھاونی پاتی بیٹھن، بھانویں کہیں کوں زور زور دیاں ہکلاں مارو، اچیاں اچیاں ڳالہیں کرو، ایہہ نئیں اݙدے، ٹردیں ٹردیں ٻجھ پوو، ڳلیاں وچ دڑکار کرو، ٻہاں دے بھر چو چو ݙیکھو، ہتھ الارو، ایہہ اجھکدے نئیں ------ ایہہ تاں سلھاں دے آلھنیاں اندر اکھیں نوٹ تے کھنب کھنڈائی بیٹھن۔

رفعت عباس

موت

لوکی آہدن

ایہ ہک نیلا پکھی ہے

گھاٹے جنگل وچوں اڋدے

دوروں ایندے پکھ چمکدن

یاوت واہندے پانیاں ایندا

جھولا پوندے

کوئی آہدے ہک ساوی چڑی ہے

ہر کھاڋے دا پانی پیندی

یاوت جنگلی موراے

اونویں رنگلے پکھ تے، کوجھے پیر

ایہہ ہݨ بھانویں جیڑھی شئے ہے

ساکوں ایندے ݙیکھݨ دی کوئی چاہ نئیں

نیلی ہووے یا کہیں وݨ سونے رنگ دی

ساکوں ایندے ݙیکھݨ دی کوئی سک نئیں

رفعت عباس

رنگ

رنگ تاں اینویں کہیں ویلے وی
جاگ پوندے ہن
مینہہ لہوݨ توں پہلے یاوت پچھاں
دھمی یاوت دیگر دی کہیں دھپ نال
یوہے تے یا کہیں النگ دے پچھوں
ٻلیاں اندر
ساکوں تاں بس ایہو پتہ لڳدے
اج کوئی کہیں نال کھل تے یولے
ترمیمتیں نے کوئی ون سونے کپڑے پاتن

رنگ نویں نی ہوندے
اساں سڑکاں ٻلیاں تے بزاریں وچ
انہاں دے کولوں تھی کے لنگھدے

رنگ اتھاہیں وسدے ہن پر
لکے لکے
ستے ستے یاالٹ دھوتے منہ نال
گھروں باہر نکھتے ہوئے
رنگ کہیں بندے دے آوݨ توں پہلے
کہیں دے پچھاں مڑتے ݙیکھݨ پچھوں
کہیں بزاریا باغ اچ
رنیاں اکھیں تے پانی ݙے چھٹے مارتے
گھروں باہر ٹرپووݨ نال
رلی پوش فقیر دے سنگ یا
لٹھیاں کوں مٹھ داݨہ پیندی نینگر رلے
جاگ پوندے ہن

کوثر ثمرین

غزل

سانولا من بھانولا دلدار ہا
ہو بہو او شخص تیڈٖی کار ہا

اوندے ہوٹھاں تے گلے اپݨی جگہ
پر الأ وچ پیار دا اظہار ہا

کتنے یوسف مُل وِکاندے رہ گئے
ہر زمانہ مصر دا بازار ہا

بݨ بدھیندی کیویں ہنجواں دے اڳوں
ضبط کیتے حوصلہ درکار ہا

جبر رت وچ شعر میں آہدی رہیم
میڈٖے کولوں بس ایہو ہتھیار ہا

نوکری دی ڳول وچ او مر گیا
جیب وچ ڈٖگری تے ہتھ اخبار ہا

احمد علی شاہ مخمور

غزل

رنگین سہارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے
کتنے پیارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

تقدیر دی گردش وچ گھریا ترٹے ہوئے سپنے یاد آئے
راتیں کوں تارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

کنڈے تاں ول وی کنڈے ہن کنڈیاں توں ساکوں کیا شکوہ
پھلاں نے مارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

پیچ و خم سئیں ونگرے وال. زلف زنجیر نشیب و فراز
قسمت ہارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

چاندنی رات مہکدا بدن ہک چند اڈوں ہیا سامنے ہا
سوہݨے نظارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

مست شرابی نیناں نے کیا عالم کیتا ایں من دا
دریا کنارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

پھلاں دی مہک وسدے بادل ٹھڈیاں ہوائیں ہی ساون رت
مخمور اشارے کیا پچھدو کجھ یاد رہے کجھ بھل ڳیوسے

فینسی زیورات کے لئے قابل اعتماد نام
سلیم جیولرز
50 سال سے آپکی خدمت میں
جدید ورائٹی
آڈر پر پیش کر رہے ہیں
چوک مچھلی بازار بہاولپور
دوکان- 875186
رہائش- 884126

QUARTERLY 'SIRAIKI' BAHAWALPUR

خواجہ فریدؒ صدی دیاں چار ڈینہواری تقریبات

5 نومبر 1999ء کنیں 8 نومبر 1999ء تئیں

پہلا ڈینہہ 5، نومبر جمعے دی شام نمازِ عصر دے بعد

☆ کتابیں، نوادرات تے روہی دیئیں مصنوعات دی نمائش

خواجہ فریدؒ نال متعلق کتابیں، نوادرات تے روہی دیاں مصنوعات دی نمائش
ایں نمائش وچ شامل تھیوݨ والییں کتابیں، نوادرات تے مصنوعات تے پہلا انعام
=/7000 ، ڈوجھا انعام =/5000 اتے تریجھا انعام =/3000 روپے ڈتا ویسی

ڈوجھا ڈینہہ چھݨ چھݨ 6، نومبر دی شام پنج وجے

☆ کل پاکستان خواجہ فریدؒ سیمینار

تریجھا ڈینہہ اتوار 7، نومبر شام ست وجے

☆ سرائیکی، اردو، پنجابی مشاعرہ

چوتھا ڈینہہ سوموار 8، نومبر شام ست وجے

☆ خواجہ فریدؒ دے عارفانہ کلام دی محفل

کانڈھی: سرائیکی ادبی مجلس جھوک سرائیکی بہاولپور
فون نمبر: 883990 (بعد مغرب)